

POKUSY O ZÁKONNOU ÚPRAVU ROLNICKÝCH POMĚRŮ V POLSKÉM POVSTÁNÍ 1830 — 1831

Miloslav Doležal

I.

Revoluce roku 1789 ve Francii, která smetla plnou silou prohnilé feudální poměry, udeřila jako blesk do rozkládajícího se evropského feudalismu. Právě tak jako byla uvítána s nadšením všemi pokrokovými lidmi tehdejšího světa, tak na druhé straně přivolala na sebe zášť všech reakčních živlů tehdejší společnosti.

V zoufalém boji na život a na smrt proti svému úhlavnímu nepříteli — revoluci — klade evropská reakce základy organisace namířené proti všem pokrokovým silám. Vyrůstá Svatá aliance, představitel všech zpátečnických a kontrarevolučních sil; Svatá Aliance, která vyhlášovala za svůj základní cíl: bojovat „proti revoluci a organisovat nutné ozbrojené zákroky, pokud se objeví někde, nejen v Evropě, ale vůbec na zeměkouli, odbojný revoluční duch.“¹ Tato aliance všech reakčních sil se uskutečnila po vítězství nad Napoleonem, které umožnil hrdinský boj ruského lidu ve vlastenecké válce roku 1812. Po Napoleonově porážce zvedla reakce v Evropě opět hlavu. Ale vítězství, kterého se s tak velkou námahou dosáhlo, nebylo a ani nemohlo být trvalé. Přesvědčení o síle a neporazitelnosti absolutismu, záměrně šířené a podporované, bylo podryváno a vyvraceno světovými událostmi.

Pod těžkým příkrovem vynuceného mlčení a klidu pronikaly a vybuchovaly neustále plaménky požáru, který nemohl být udušen. Feudalismus dožíval; lidové hnutí proti feudalismu bylo na postupu. Výbuchy národních povstání se ohlašují hned z jednoho, hned z druhého konce Evropy.

Rok 1820 přináší povstání ve Španělsku. Ve stejném roce probíhá povstání v italských státech, v Neapoli a v Piemontě. O rok později, v r. 1821, začíná řecký národ svůj hrdinský boj za dobytí nezávislosti na turecké říši.

Všechny tyto události ukazují s plnou jasností, že feudalismus už je na samém okraji záhuby, že jeho rozklad dostupuje nejvyššího stupně.

Společně s rozkladem feudálních vztahů narůstají podmínky pro vítězství

¹ Dějiny diplomacie I., Praha 1948, str. 269.

vztahů buržoasních, kapitalistických. Právě v tomto období se dovršuje proces vzniku národů a národních států na východě Evropy. Je to období „buržoasních a buržoasně-demokratických revolucí a s nimi souvisejících národně-osvobozeneckých hnutí, která jsou součástí těchto revolucí.“² Všude pod zdánlivě nehybnou, temnou hladinou absolutismu se bouřlivě rodily nové vztahy, rozvíjely se a sílily, aby v příhodném okamžiku vyrazily do otevřeného boje se vším, co brzdilo jejich rozvoj. 27. července 1830 ohlásily barikády v pařížských ulicích výbuch nové buržoasní revoluce. Během dvou dní byl likvidován odpor bourbounského vojska a pařížský lid svým slavným vítězstvím podtrhl jeden ze sloupů systému legitimacy nastoleného Svatou aliancí.

Význam této události pro Evropu i pro celý svět byl ohromný. Červencová pařížská revoluce byla signálem pro všechny potlačené a utištěné národy. Pokrokové síly pozvedly s novou důvěrou své hlavy. Pod bezprostředním dojmem revolučních událostí ve Francii dochází k revoluci v Belgii. Revoluce propuká také v Itálii a v některých německých státech. V Anglii vystupuje v důsledku ohlasu revolučních událostí buržoasie s radikálními požadavky volební reformy.³

Všechny tyto skutečnosti byly ranami do tváře Svaté aliance a celé evropské reakce. Znamenaly otevřený útok proti zásadám, které Svatá aliance slavnostně vyhlášovala a dávala do svých programových prohlášení. Byly právě projevem onoho „revolučního ducha“, jemuž vyhlásila Svatá aliance boj.

Proto byly revoluční události impulsem k diplomatickému jednání, inspirovanému ruským carem, jakožto duchovním vůdcem a nejmocnějším činitelem Svaté aliance, které mělo za účel sjednotit síly zpátečnictví ke společné nové akci proti revolučním odbojníkům. Chystalo se křížácké tažení proti revolučním silám Evropy.⁴

Ale právě do středu jednání o přípravě tohoto tažení přichází zpráva o skutečnosti, která rozšiřovala revoluční, protiabsolutistické hnutí na další oblast. V listopadu 1830 vypuká povstání přímo uvnitř panství ruského cara; 29. listopadu napadají polští revolucionáři palác carova bratra, velkoknížete Konstantina. Jejich ozbrojený zásah byl uspišen právě carovým požadavkem udělat z polských jednotek předvoj armády evropské reakce, která měla zadávat revoluční hnutí v západní Evropě.⁵ Polští revolucionáři svým vystoupením tento záměr rázně zmařili. Vítězná revoluce ve Francii i revoluční vření v celé tehdejší Evropě dodalo jim odvalu vystoupit proti carismu.

² Historický materialismus, pod redakcí F. V. Konstantinova, český překlad, Praha 1952, str. 507.

³ H. Schlütter, Chartistické hnutí, Praha 1951, str. 71.

⁴ O tomto problému jedná šíře práce J. Dutkiewicze, *Francja i Polska w 1831 r.*, Łódź 1950, str. 11 a n.

⁵ A. Ja. Manusjevič, *Očerki po istorii Polšči*, Moskva 1952, str. 105.

II.

Polský odpor proti carismu a jeho reakční utlačovatelské politice měl ovšem své hlubší a starší kořeny.

Hospodářský rozvoj Polska, jehož největší část se po posledním dělení země dostala pod moc ruského carismu, je základem, z něhož vyrůstají neustále se zostřující rozpory mezi pokrokovými silami polské společnosti a zpátečnickým carismem, představitelem feudalismu a absolutismu.

Začátek 19. století přináší nebyválně rychlý rozvoj nových kapitalistických vztahů v lůně feudálně-nevolnického hospodářství. Zvláště významnou úlohu v rozvoji těchto pokrokových prvků sehrálo období t. zv. varšavského vévodství, které zřídil v období vrcholu svých výbojů Napoleon a kde právě zavedení nového pokrokového zákonodárství (na př. zákoníku Code Napoléon) otevřelo široké možnosti rozvoji mladé buržoasie.

Rozpor mezi pokrokovými silami a carismem byl zvláště silně patrný právě v polských oblastech, připojených k carskému Rusku na základě ujednání uzavřených v roce 1815. Už v této době byl v polských oblastech rozvoj kapitalismu a vůbec hospodářský, sociální a politický život na takovém stupni rozvoje, že si vynutil mnohem liberálnější politiku carské vlády, než jakou prováděla v jiných oblastech říše. Jejím vyjádřením byla konstituce ze 27. listopadu 1815.⁶ Car Alexandr si byl plně vědom toho, že musí počítat se stále sílící polskou buržoasií.

Ruku v ruce s růstem buržoasie, s posilováním jejích hospodářských a politických posic, roste i polské národní hnutí. Lenin nás učí, že „na celém světě byla epocha definitivního vítězství kapitalismu nad feudalismem spjata s národními hnutími.“⁷ Také v polských poměrech znamená začátek 19. století posílení posic polského měšťanstva. S rozvojem průmyslu, obchodu a dopravy se konsoliduje postavení buržoasie. Kapitalismus proniká postupně nejen do života měst, ale začíná zachvacovat i zemědělskou výrobu, dostává se tam, kde posice feudálně-nevolnického hospodářství byly až dosud nejsilnější. Zastalé agrární hospodářství na polském venkově dostává kapitalistický ráz.

To všechno má obrovský význam pro posílení národního hnutí země. „Kapitalismus, který vtrhl do klidného života zatlačených národů, burcuje tyto národy a uvádí je do pohybu... Vzniklá inteligence se oddává „nacionální myšlence“ a jedná v jejím duchu...“⁸ Buržoasie se hlásí o účast v politickém životě země.

A Polsko prvních desetiletí 19. století je typickým obrazem země, v níž se bouřlivě rozvíjejí kapitalistické vztahy pod povrchem feudalismu. Podporu polskému průmyslu, který roste již v letech předcházejících, přineslo to, že se

⁶ Tamtéž str. 92.

⁷ Lenin, Vybrané spisy, české vydání, Praha 1950, díl I., str. 660.

⁸ Stalin, Spisy II., Praha 1949, str. 288.

mu připojením k carskému Rusku otevřely ruské, evropské i asijské trhy. To bylo také jedním z hlavních požadavků představitelů rodícího se polského průmyslu. Jeho požadavky byly vyjadřovány v názorech kn. Lubeckého, snažícího se o úzké připojení Polska k Rusku v zájmu využití všech hospodářských možností, které toto spojení nabízelo.⁹ Roku 1819 byla odstraněna celní hranice mezi Polskem a carským Ruskem.¹⁰

Mocnou podporou rozvoje polského podnikání průmyslového i obchodního se stala Polská banka, založená v roce 1828.¹¹ Byla první baštou domácího podnikání a dávala potřebný provozní kapitál domácím podnikatelům, těžce se bránícím proti pronikání kapitálu francouzského, který se snažil využít Polska k mocnému zvýšení svých zisků.¹² Podnikání nenabývá v Polsku sice ještě velkokapitalistického charakteru, ale přece jen jsou, alespoň u některých podniků, dány podmínky pro jeho další rozvoj. Už ve dvacátých letech 19. století byly položeny základy velkého lodžského textilního průmyslu, v třicátých letech vyrostly první velké strojírny.¹³ Po celé zemi vyrůstají bouřlivě nové továrny. Jsou přiváděni z ciziny odborníci, továrníci, mistři i dělníci. Po celém Polsku jsou zakládána nová města a osady, které se naplňují dělnictvem nových továren.¹⁴ Polská vláda, představovaná knížetem Lubeckým, poskytovala novému průmyslu plnou podporu.

Polský průmysl se rozvíjí tak rychle, že začíná být, hlavně v textilu, nebezpečným konkurentem starého moskevského textilního průmyslu.¹⁵ Prudký rozvoj kapitalismu v průmyslu zostřuje všeobecnou krizi, do níž se dostává feudální řád. Ukazuje se stále rostoucí potřeba těch, kdož nemají na prodej nic jiného než vlastní pracovní sílu,¹⁶ námezdních dělníků, novodobého proletariátu. Průmysl si žádá volné pracovní síly, ale venkov, stojící ještě stále pod panstvím feudálního hospodářství, mu je nedává v dostatečném množství.

Za takovéto situace nemůže polskému průmyslu už ani zdaleka stačit nevolnická práce, kterou se snažili vypomoci novým potřebám někteří polští magnáti, nahánějící rolníky místo roboty do továren. Práce nevolníků mohla stačit primitivním podnikům na konci 18. století. Nový průmysl klade zvýšené nároky na odbornou kvalifikaci svých pracovníků. Dokladem těchto nových požadavků je zakládání odborných škol, které mají dodávat odborné kádry pro kapitalistický průmysl.¹⁷

⁹ Viz Ostrowski, Świetna karta z dziejów planowania w Polsce 1815—1830, Warszawa 1949, str. 19.

¹⁰ Manusjevič, Očerki, str. 95.

¹¹ Bolšaja sovětskaja encyklopedija, vyd. 1940, tom 46, sloupec 293; o významu polské banky též Limanowski, Hystoria demokracji polskiej I., Varšava 1922, str. 170.

¹² Ostrowski, Świetna karta..., str. 22.

¹³ P. I. Ljaččenko, Istorija narodnogo chozjajstva SSSR, Moskva 1948, tom II., str. 499.

¹⁴ Typickým dokladem tohoto růstu je město Zgierz, které z 558 obyvatel v roce 1815 vzrostlo do roku 1828 na 8872 obyvatel. Viz Ostrowski, Świetna karta..., str. 85.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Marx—Engels, Vybrané spisy I., Praha 1950, str. 32.

¹⁷ Tak v roce 1816 byla otevřena v Kielcích Szkoła Górnicza, 1818 ve Varšavě Oddział

Ale pomalým a jistým krokem začíná kapitalistický řád pronikat i do samé bašty nevolnické ekonomiky — do statkářských hospodářství.¹⁸ Krise, do níž se feudální hospodářství dostalo, přiměla šlechtice, aby z ní hledali nějakým způsobem východisko. A východiskem, které se tu v první řadě nabízelo, bylo zostřené vykořisťování nevolných rolníků. Feudálové se snažili udržet krok se stále se zrychlujícím rozvojem hospodářství a zajistit si, pokud možno, maximální zisky při zachování nevolnických poměrů.

Cesta, která se jim nabídla v této situaci, a která byla pro ně nejpohodlnější, bylo rozšiřování půdy, kterou panský velkostatek obdělával ve vlastní režii. A tak na počátku 19. století začíná v Polsku závěrečná fáze procesu odtrhování vlastních výrobců od výrobních prostředků, která charakterisuje feudální způsob výroby v období rozkladu feudalismu a růstu kapitalistických vztahů pod jeho povrchem.

Statkáři využili k rozšíření své půdy všech prostředků, které se jim naskytly. V první řadě to byly předpisy feudálních zákonů. Prvním z nich byla sama ústava z r. 1807 a další předpisy v tomto roce vydané, která dávaly rolníku možnost zrušit robotní vztahy k velkostatkáři (t. j. vykoupit se). Praxe šlechtických orgánů podkládala těmto ustanovením takový výklad, že i statkáři mají se své strany právo rozvázat poměr s rolníkem (t. j. vyhnat ho s půdy). A tento výklad, který byl pro okamžité potřeby statkářů výhodný, doznal obrovského stupně rozšíření.¹⁹ Dalším předpisem, kterého využili statkáři ve svůj prospěch, byl příkaz kabinetu z 6. listopadu 1817, který určil komise pro zjištění právních poměrů mezi statkáři a rolníky. Šlechtou obsazené komise vyhnaly při této příležitosti z usedlostí a zbavily půdy kolem 2.000 rolníků a zabrali jejich půdu pro statkáře.²⁰ Deset let na to v r. 1827 instrukce ministra financí vyzývá statkáře, aby vystěhovali ze svých statků „neřádné, nepracovité a nezámožné hospodáře“²¹ a je novým podkladem pro další vyvlastňování polského rolnictva.

Na půdě, kterou takto velkostatkáři získali, však měli jen málo pracovních sil. A světový trh volal po zvýšení zemědělské produkce, dával možnost obrovských zisků. Proto feudální velkostatkáři se snaží za každou cenu rozšířit zemědělskou výrobu a dodat světovému trhu to, co potřebuje a žádá. V Polsku dochází k přechodu od obilních kultur ke kulturám technickým a k chovu dobytka; rozšiřuje se nebývalým způsobem pěstování brambor.²² Všechny

Budownictwa i Miernictwa při universitě, 1826 Szkoła Politechniczna ve Varšavě, Viz Ostrowski, Świetna karta, str. 21.

¹⁸ B. D. Dacjuk, Základní směry v ruském sociálně politickém hnutí 30.—40. let XIX. století, Praha 1951, str. 6.

¹⁹ Mlynarski, Z dziejów demokracji polskiej, Varšava 1949, str. 39. K tomuto cíli bylo využíváno ustanovení dekretu z 21. I. 1807 — otištěn v knize: Wybór tekstów źródłowych, tom II., Varšava 1952, str. 23—24.

²⁰ Limanowski, Historia demokracji I., str. 156.

²¹ Śreniowski, Dzieje chłopów w Polsce, Varšava 1947, str. 141.

²² Manusjevič, Očerki, str. 95.

tyto hospodářské změny, vyvolané bouřlivým růstem světového kapitalismu, se dějí na účet nevolnického obyvatelstva. Velkostatkáři, jimž se nedostávalo pracovních sil, počali přecházet k robotě a pachtovnému v naturáliích a nemilosrdně zotročovali rolníky, aby z nich mohli vyssát co možno největší množství nadvýrobků k prodeji na trhu.²³

Na postavení polského rolníka a na rolnickém hospodářství v tomto období je možno velmi dobře ilustrovat správnost závěru, který vyslovil K. Marx jako obecnou poučku: „Jakmile národové, jejichž výroba se opírá ještě o poměrně nízké formy otrocké, nevolnické a podobné práce, začínají být vtahováni do světového trhu, kde vládne již kapitalistický výrobní způsob a jeho hlavní snahou je prodej výrobků této produkce do ciziny, tu se k barbarským ukrutnostem otrokářství, nevolnictví atd. připojují ještě civilisační hrůzy nadměrné práce.“²⁴

Postavení polského rolníka bylo velmi neutěšené. Na jeho bedrech ležela celá tíha statkářského hospodářství. Šlechtické folwarky, statkářské velkostatky, počítaly s ním, jako s jedinou pracovní silou. Rozvoj kapitalistických vztahů přinesl sice nutnost používat stále více místo nevolníků, povinných robotou, námezdní pracovníky; ale převážně bylo v prvních desetiletích používáno v Polsku obou způsobů vedle sebe.²⁵ Je jasné, že cesta zvětšování panské půdy obdělávané ve vlastní režii feudála, znamenala hromadné vyhánění polských sedláků z půdy nebo v nejlepším případě omezování rozlohy půdy, která jim byla přidělena, a kterou odedávna obdělávali. Tento proces vytvářel předpoklady pro další rozvoj již kapitalistického hospodaření na polském venkově, neboť měnil celou řadu rolníků v pouhé zemědělské dělníky.

Při tomto procesu postupovali majitelé velkostatku vůči sedlákům podle vlastního uvážení. „Vládl pouze rozmar, úrodnější pozemky byly přeměňovány na folwark, odlehlejší a horší byly jim (rolníkům — M. D.) dávány.“²⁶ Tento proces dosáhl ve 20. letech 19. století takového stupně, že dvěstě tisíc polských šlechticů vlastnilo 315.512 włók půdy (1 włoka se rovná 30 jiter, rovná se 16,8 hektaru), zatím co zbývajících 2,800.000 obyv. polského království pracovalo na své vykořisťovatele a jejich půda byla rozlohou značně menší. V roce 1829 jí bylo 111.775 włók.²⁷ Vedle toho ovšem stále ohromné množství rolníků, kteří byli úplně zbaveni půdy. Jejich počet v roce 1829 činil 1,000.000 lidí, t. j. 30 % všeho zemědělského obyvatelstva.²⁸ A v jakém tempu tento proces

²³ Ostrovičanov, Nástin ekonomiky předkapitalistických formací, Praha 1951, str. 158.

²⁴ K. Marx, Kapitál, ruské vydání, str. 165—166.

²⁵ M. Meloch, Sprawa włościańska w powstaniu listopadowym, Varšava 1939, str. 17 (cituje dílo Rutkovski, Kapitalizm agrarny, str. 52) — zjev je obecný pro období rozkladu feudalismu a nástupu kapitalismu, viz o tom Lenin, Spisy III, český překlad, str. 200.

²⁶ Dyaryusz sejmu z r. 1830—1831, wyd. M. Rostworowski, Krakov 1908, tom II., str. 456—457 (řeč poslance Bonaventury Niemojowského), tamtéž str. 427, viz o tom též Limanowski, Historia demokracji I., str. 165.

²⁷ Mlynarski, Z dziejów —, str. 32—33.

²⁸ Bolšaja sovětskaja encyklopedija, vyd. 1940, t. 46., sloupec 292; Manusjevič, Očerki —, str. 97.

probíhal, ukazují nám zprávy, dosvědčující, že v letech 1810 až 1827 vzrostl počet maloročníků t. j. těch, kteří byli zbaveni největší části své půdy o 146 %.²⁹ Všichni tito lidé byli nuceni nabídnout svoji volnou pracovní sílu velkostatku nebo se odebrat do měst. Tak růst kapitalistických výrobních vztahů přináší s sebou rychlou proletarisaci venkovského obyvatelstva.

Vedle toho je zhoršováno postavení těch rolníků, kteří dosud půdy zbaveni nebyli, stálým zvyšováním jejich povinností. Rostou daně, zvětšují se pracovní povinnosti, objevují se povinnosti dříve neznámé.³⁰

Takovéto kruté ochuzení venkovského obyvatelstva i neustálé zvyšování jeho vykořisťování se musilo nutně odrazit v zostřeném třídním boji. Venkovská chudina je hlavní vedoucí silou rolnických vzpour, které zachvátily ve dvacátých letech 19. století polské oblasti a které byly tvrdě potlačeny.³¹

Všechny tyto změny v hospodářství země přinášely s sebou samozřejmě i dalekosáhlé a důležité změny politické. Vždyť růst kapitalistických výrobních vztahů přinesl rozhodné posílení buržoasie a zasadil další rány polským feudálům.

Právě na postavení šlechty se odrazil růst nových výrobních vztahů. Velká polská šlechta, magnáti, majitelé největších velkostatků, měla v podstatě ve svých rukou nejdůležitější hospodářské posice v zemi. Měla dostatek prostředků k tomu, aby rychle zaváděla na svých statcích nové pokrokové hospodářské metody, které jí zase umožňovaly velké zisky na vnitřním i světovém trhu. Přičlenění Polska k Rusku pro ni neznamenal žádnou újmu. Státní správa v zemi zůstala stejně prakticky v jejích rukou, carský dvůr pak umožňoval nejmocnějším z nich dosáhnout vysokých počtů a hodnot. Nadto carská vláda se svou ohromnou silou, svým mocným státním aparátem zajišťovala nejlépe jejich zájmy jako třídy. Není možné také opominout to, že právě polští magnáti se snažili zprůmyslněním svých statků zvýšit své zisky. Připojení k Rusku dávalo jim nové možnosti obrovských výnosů. Jedinou věcí, která v nich vzbuzovala určitou nespokojenost, bylo to, že připojením k Rusku byly citelně omezeny a vlastně zničeny polské velmocenské snahy, t. j. snahy po připojení území na východ od polských hranic k Polsku. Vcelku je však možno říci, že polská velká šlechta ve své rozhodující většině plně podporovala politiku carské vlády i jejich představitelů v Polsku. Jediným jejím zájmem bylo využít diplomatických zápletek a rozporů, vznikajících mezi evropskými státy, hlavně mezi Ruskem, Francií a Anglií, ve svůj prospěch; veškerá revoluční činnost jí byla vzdána.³²

²⁹ Meloch, *Sprawa włościańska*, str. 19.

³⁰ J. S. *Listy czyli postrzeżenia o Rzadzie, Sprawiedliwosci, Administracyi w królestwie polskiem*, Varšava 1830, str. V.

³¹ Manusjevič, *Očerki*, str. 95.

³² Viz M. Lukaczewicz, *Wpływ massonerii, karbonaryzmu i Józefa Mazinię na polską myśl rewolucyjną w latach poprzedzających Wiosnę Ludów, Wiosna ludów w Europie*, tom II., str. 172.

Podobné názory se ukazovaly v průběhu celého povstání, viz Przewalski, *General Maciej Rybiński*, Wrocław 1949, str. 171.

Naprosto jiné už bylo postavení drobné šlechty. Růst kapitalistických výrobních vztahů stavěl drobnou šlechtu před nutnost rychlého provedení změn hospodářství. V zostrujícím se konkurenčním boji mohl obstát pouze ten, kdo dokázal rychle zavést nové způsoby hospodaření, které mu zajišťovaly možnost dosažení vyšších zisků. Ale velká většina drobných šlechticů neměla dostatek finančních prostředků, které k tomu byly nutné. Řada drobných i středních šlechticů proto upadá více a více do dluhů. Statistiky z 20. let 19. století nám ukazují, že statky drobné šlechty byly zadluženy na 64 % své ceny.³³ Šlechta chudne a stále více a více jejích příslušníků doplňuje početné řady šlechty bez půdy.³⁴

Právě tato drobná šlechta, bezzemci a nájemci, je za dané situace nejméně spokojenou vrstvou obyvatelstva. Příčinu své bídy a svých hospodářských neúspěchů vidí v prvé řadě ve ztrátě samostatnosti a v nenáviděné carské vládě. V četných pololegálních tiskopisech a brožurách vylévá své nářky, líčí barvitě úpadek země pod carskou vládou, pláče nad vysokými daněmi a nad svou vlastní bídou.³⁵ Její kritika carského režimu ovšem není kritikou zásadní. Ideálem šlechty je návrat staré „Rzeczypospolite“. Vždyť nové státní zřízení podle platné ústavy ze 17. listopadu 1815 nedávalo těm šlechticům, kteří neměli statky, ani volební právo.³⁶

Polská drobná šlechta se stává hlavní silou polské oposice proti carismu.³⁷ Jedna její část se dostává ve své idealisaci starého polského zřízení tak daleko, že si žádá i určité drobné změny v postavení polského rolnictva. V řadách této šlechty nacházejí živou odezvu, romantické proudy, které pronikají v prvních desetiletích 19. století celou Evropou. Ona tvoří pravici buržoasně demokratického tábora společnosti.

Typickým představitelem této drobné šlechty demokraticky orientované je polský historik Joachim Lelewel, který ve svých pracích o staré Polsce idealisuje starou společnost a podává její romanticky přikrášlený obraz.³⁸ Jeho

³³ Bolšaja sovětskaja encyklopedija, vyd. 1940, tom 46, sl. 292.

³⁴ Manusjevič, Očerki, str. 98.

³⁵ Nejlepším dokladem je již citovaná brožura J. S., Listy... (viz pozn. 25) — O úpadku nižší šlechty píše také Jakóbczyk. Studia nad dziejami Wielkopolski w XIX. w., Poznań 1951, str. 19.

³⁶ Č. 127. ústavy království polského (Ustawa konstytucyjna królowstwa Polskiego z dn. 27. listopadu 1815 r.):

Na sejmikach wotować nie mogą, tylko szlachta w księgę obywatelską szlachty powiatu wpisani, używający praw obywatelskich, mający lat dwadzieścia jeden skończonych i posiadający własność gruntową.

Viz přetisk ústavy u S. Kieniewiczze, Przemiany społeczne i gospodarcze w królestwie Polskim (1815—1830), wybór źródlowych, Varšava 1951, str. 78;

³⁷ Viz G. Missalowa, Francuzki socjalizm utopijny i jego wpływ na polską myśl rewolucyjną w latach 1830—1848, Wiosna ludów w Europie, tom II., str. 89.

³⁸ Maciejowski, Historia włóścian, Varšava 1874, str. 275 a n., také W. Smoleński, Szkoły historyczne w Polsce, Warszawa 1887, str. 31 a n. Význam Lelewelova revolučního romantismu pro polský politický život vysoce hodnotí K. Krejčí, Dějiny polské literatury, Praha 1953, str. 227—228.

zásluhou však zůstává, že první rozpoznal význam agrární revoluce, která byla jediným prostředkem, který mohl vnést pokrok do polských poměrů. Vždyť „velké, zemědělské země mezi Baltickým mořem a Černým mořem mohly se zachránit z patriarchálně-feudálního barbarství jen agrární revolucí, která by změnila nevolné nebo robotné sedláky na svobodné vlastníky půdy, revolucí, která by byla úplně stejná jako francouzská revoluce 1789 na venkově.“³⁹ Cílem demokratické šlechty je politická revoluce. Vůdcem revoluce má být právě ona společně s vlasteneckou inteligencí, opírající se o polský lid. Po získání nezávislosti má být Polsko státem opřeným o kapitalistickou výrobu v zemědělství, o velkostatky a velké rolníky.⁴⁰

Prislušníci drobné šlechty zaujímají v této době důležitá místa v opozičním hnutí. Typickým výrazem polské oposice je organizace tajných ilegálních spolků a skupin, kterých se najednou objevuje v Polsku nespočetné množství. Zakládají je v první řadě polští studenti a nižší důstojníci. Dávají jim různé romantické názvy. Program těchto tajných spolků není nijak ustálený, ukazují se v něm různé vlivy, domácí i cizí. První tajné polské spolky jsou zakládány a organizovány podle vzoru zednářských lóží,⁴¹ jiné podle vzoru německých Tugendbundů.⁴²

Na schůzkách těchto skupin se scházejí nespokojenci všeho druhu. Nižší polští důstojníci, těžce nesoucí své podřízení ruským velitelům, studentská mládež, dychtivě čerpající z revolučních myšlenkových proudů, pronikajících sem z pokročilejšího západu.

Na platformě tajných kroužků se setkává polské šlechtické hnutí s hnutím polské buržoasie. I ona hlavně ve své bohaté a mocné části, nebyla nijak nakloněna revolučním požadavkům. Carský režim jí po určitou dobu dobře vyhovoval. Zrušení celní hranice jí otevřelo ruské trhy, konstituce jí zajišťovala alespoň minimum politického vlivu. V jejím zájmu bylo využít těchto výhod až do konce.

Teprve tehdy, když carská vláda začala porušovat zásady ústavy z r. 1815, dostává se velká buržoasie do oposice.⁴³ Samozřejmě do oficiální oposice ve sněmu. Ale nejprogresivnější část buržoasie, lidé, kteří viděli na vlastních zkušenostech, jak velkou překážkou je celý feudálně - nevolnický hospodářský systém rychlému rozvoji kapitalistických vztahů, dobře chápali nutnost odstranění všech překážek stojících kapitalismu v cestě. Na této cestě se setkávala buržoasie s některými z velkých magnátů, kteří se snažili o zprůmyslnění

³⁹ Marx, Engels, Lenin, Stalin, *Zur deutschen Geschichte* II/1, Dietz-Verlag Berlin 1954, str. 275.

⁴⁰ Viz Lukaszewicz, *Wplyw* —, str. 174.

⁴¹ V roce 1819 vznikla *Wolnomularstwo narodowe*, o rok později 1820 *Związek templaryuszow*.

⁴² Podrobnější zprávy o tajných spolcích v Polsku na počátku XIX. stol. má Limanowski, *Historia demokracji I.*, str. 171 a n.

⁴³ Viz H. Wieckowska, *Opozycja liberalna w królestwie kongresowym 1815—1830*, *Rozprawy historyczne*, tom, III., seš. 2., Warszawa 1923—25.

svých statků a proto měli zájem na uvolnění rolnictva.⁴⁴ Začíná vyrůstat polské demokratické hnutí. V jeho středu se objevují lidé, kteří formulují otevřeně a jasně revoluční demokratické požadavky odstranění roboty sedláků a uzákonění buržoasního, jednotného, neděleného vlastnictví k půdě.

Politický program všech polských tajných kroužků, všech těchto buržoasních skupin spojujících se s drobnou šlechtou, nám zřetelně ukazuje, že zde nebylo jasno o politických cílech, že tu nebylo jednotného politického programu. Ukazuje se i další věc, typická pro tyto ilegální polské kroužky. Nebylo zde opravdového zájmu o navázání úzkého spojení s lidovými masami, s drobnou buržoasií, řemeslnictvem, proletářskými živly, které se v polských městech značným způsobem rozšířily. Všichni, nebo skoro všichni členové tajných spolků chtěli dosáhnout svých cílů bez rozdmýchání širokého lidového povstání.

Spoléhalí se na to, že postačí vzpoura vojska a využití polských ozbrojených sil, které byly k dispozici — „toužili po dosažení svých cílů pomocí vojska, bez účasti lidu.“⁴⁵ V tomto svém snažení byli za jedno s ruskými šlechtickými revolucionáři z počátku 19. století. Právě s nimi udržovali také Poláci úzké přátelské spojení. Polské ilegální skupiny revolucionářů udržovaly styky s ruskými děkabristy. Známé je spojení Miczkiewiczovo s Rylejevem.⁴⁶ Také s Puškinem, který stál blízko šlechtickým revolucionářům, byl Miczkiewicz ve styku. Na tuto ideovou blízkost ukazuje nejlépe i to, že prvním oficiálním činem polských revolucionářů v r. 1830 bylo slavnostní uctění památky ruských děkabristů, carismem popravených, uspořádané Vlasteneckou společností.⁴⁷

Tyto mezinárodní styky byly však právě jen spojením mezi několika revolučními kroužky. Ani zdaleka nemohly zajistit polskému povstání širší základny. Chtěla-li být však polská revoluce revolucí úspěšnou, potřebovala nutně opřít své požadavky o širokou podporu lidových mas. A zde se ukázala v průběhu pozdějších bodů její největší slabina.

Polské lidové hnutí proti feudalismu propukalo živelně pod tlakem stále se horšících životních podmínek rolníků,⁴⁸ pod tlakem surového a krutého vykořisťování. Stálá snaha polské šlechty zmocnit se rolnické půdy a vyždímat z rolníků co největší zisky, ukazovala jasně, kde stojí jejich nepřítel. Třídní uvědomění, vědomí svého třídního postavení, dokazovalo rolníkům, že jejich nepřítelem je šlechtic, který je vykořisťuje.⁴⁹

Hlavním požadavkem polských rolníků je zlepšení jejich hospodářského a sociálního postavení. Měli zájem na tom, aby pro sebe získali takové životní

⁴⁴ Viz Missalowa, *Francuski socjalizm...* str. 90.

⁴⁵ Meloch, *Sprawa włościańska*, str. 33.

⁴⁶ M. Živov, Adam Mickiewicz, Praha 1950, str. 32, též Limanowski *Hystorya demokracji I.*, str. 179. Též Krejčí, *Dějiny literatury polské*, str. 249.

⁴⁷ Manusjevič, *Očerki*, str. 109.

⁴⁸ Viz výše o povstání 1820—21, pozn. 31.

⁴⁹ Dokladem může být známý Deczyńskiho denník.

podmínky, které by jim umožňovaly, aby žili jako lidé; a to bylo možné jen za podmínky odstranění dosavadních poměrů. Polsko se dostalo do situace, kdy „jen úplné odstranění nevolnictví a poddanství a vzdání se všech šlechtických privilegií by bylo mohlo sjednotit venkovský lid se šlechtou.“⁵⁰

Dostávala se tu tedy do popředí otázka revolučního odstranění feudálních poměrů. Za tento cíl byl lid ochoten bojovat. Na druhé straně však skutečné revoluční hnutí v Polsku se mohlo uskutečnit „jen aliancí všech opozičních stran“,⁵¹ to znamená, zejména také spojení buržoasních a šlechtických opozičníků s rolnictvem. Na účasti polského lidu závisel úspěch nebo neúspěch povstání proti carismu.

III.

Široké lidové masy — to byli v Polsku v této době v první řadě rolníci. Jejich požadavky a problémy byly tedy základní otázkou polské revoluce. Vyřešení agrárního problému, který byl základním problémem všech polských revolucí počátku 19. století, bylo totiž úzce spjato s otázkou likvidace feudálních vztahů a vítězství kapitalismu v Polsku. Jen na úplném odstranění nevolnictví a poddanství a vzdání se privilegií šlechty⁵² měl venkovský lid zájem. Jen za tohoto předpokladu mohlo rolnictvo vystoupit jako největší síla revolučního tábora a revoluční boj se mohl obrátit proti samotným základům feudálního zřízení. Agrární otázka stála v polském povstání 1830—1831 jako otázka první a nejhlavnější, protože Polsko se dostalo do víru revolučního hnutí za podmínek, kdy kapitalistické výrobní vztahy byly ještě málo rozvinuty a kdy buržoasie byla ještě slabým činitelem, aby se mohla stát vedoucí silou celonárodního hnutí. Zatím jen buržoasie největších měst, především pak Varšavy se zapojovala do aktivní politické činnosti a stávala se důležitým politickým činitelem.⁵³ Proto také vedoucí úloha v polském revolučním hnutí na počátku 19. století patří polské šlechtě.

Vedoucí úloha šlechty se ukázala ihned na samém počátku revolučního boje. Polské listopadové povstání zahájil v noci 29. listopadu 1830 revoluční kroužek žáků kadetní školy „podchorázků“ útokem na sídlo představitele carské vlády v Polsku, carova bratra velkoknížete Konstantina. Útočníci byli vesměs členy tajného kroužku nižších důstojníků, který byl založen r. 1826.⁵⁴ Jejich plán povstání byl založen na vojenském puči, který měl za cíl odstranit některé představitele carské vlády, pokládané za nejoddanější vykonavatele carových příkazů. Podrobnější plán revolučních akcí tyto revolucionáři neměli.

⁵⁰ Engels, Německá selská válka, Praha 1900, str. 69.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Missalowa, Francuski socjalizm..., str. 89.

⁵⁴ Limanowski, Historya demokracji I., str. 185.

Počítali pouze s tím, že po provedení prvních akcí získají do čela povstání některého z význačných polských generálů. V podporu lidových mas nedoufali a nepočítali s ní. Byli přesvědčeni, že postačí pouhá vojenská vzpoura. Snažili se proto pouze o navázání styku s mimovaršavskými vojenskými jednotkami.⁵⁵

O tom, jak úzce byla tato revoluční akce založena, svědčí i to, že, jak představitelé buržoasie, tak šlechty, byli povstáním vcelku překvapeni. Byli postaveni před hotový fakt existujícího povstání a teprve po jeho započetí začali uvažovat o tom, zda a jak ho využít. Jeden z představitelů těchto „překvapených“ — Michal Grabowski — napsal v jednom svém dopise: „Je to smutná věc a svědčí o naší slabosti, že několik stovek mládeže bez názorů a vlivu nám vnutilo revoluci bez naší vůle a chuti.“⁵⁶ Nebylo to však jen několik stovek mládeže. Byla to jednoznačná odpověď, kterou dal na prvé zprávy o útoku na sídlo velkoknížete Konstantina a o vzpouře polských pluků varšavský lid a brzo po něm i lid na ostatním polském území. Bez přičinění a snahy vůdců povstání se během jednoho dne vytvořilo ve Varšavě mohutné lidové vojsko, čítající 40.000 mužů, které se stalo hlavní silou povstání.⁵⁷

Velmi brzy se však ukázalo, že tu ve skutečnosti není nikoho, kdo by dokázal revoluční hnutí lidu, městského obyvatelstva i rolnictva, usměrnit a vést. A nadto šlechtická aristokracie dostala velmi brzy strach ze síly, kterou povstání rozpoutalo. Ze strachu před revolucí bylo horečně zahájeno hledání někoho, kdo by dokázal uvést události opět do kolejí šlechty vyhovujících. Bylo využito orgánů, které byly k dispozici. Z administrativní rady, která již dříve řídila správu Polska, byli rychle odstraněni ti, kdož se zkompromitovali příliš uctivým přisluhováním carismu; administrativní rada byla doplněna několika novými členy, vesměs představiteli aristokracie, kteří měli u lidu pověst liberálů a hned 30. listopadu 1830 byla vydána výzva k pořádku. Současně zahájila administrativní rada vyjednávání s velkoknížetem Konstantinem, kterému se podařilo při útoku revolucionářů uprchnout.

Avšak tímto jednáním, otevřeně se stavícím za starý pořádek, podepsala administrativní rada svůj ortel smrti. Lidové masy, rozhořčené vyjednáváním s představiteli cara, mohutnými demonstracemi 3. prosince 1830 smetly administrativní radu, donutily šlechtu, aby okamžitě přerušila jednání s Konstantinem a vytvořila zvláštní prozatímní vládu, nazvanou „Rząd tymczasowy“, která se skládala nadále jen z představitelů konservativních šlechtických kruhů. Pobouření lidových mas mělo být utištěno prohlášením, že bude ihned svolán sněm a zahájí jednání. Skutečně také byl sněm sezván. Měl se však sejít ve stejném složení v jakém zasedal po celou dobu před povstáním, tak, jak byl

⁵⁵ Tato činnost byla zřejmě neúspěšná. Svědčí o tom údaje v práci S. Przewalského, *General M. Rybiński*, str. 41—42.

⁵⁶ Citováno z Limanovského, *Historia demokracji I.*, str. 192.

⁵⁷ Manusjevič, *Očerki*, str. 105.

zvolen za vlády carismu v Polsku po r. 1815. Zástupci lidu neměli v tomto sněmu vůbec místa.

A na program tohoto převážně šlechtického sněmu se dostala také nejzákladnější otázka celé polské revoluce: měly zde být řešeny a rozřešeny polské agrární problémy.

Rolnické poměry, které narostly v základní otázku už před revolučními událostmi r. 1830, ukazovaly stále více a více na nutnost rychlého řešení. Rozklad feudálního zřízení, rozpad nevolnického hospodářství, a snaha zvyšovat výnosy půdy, nutily šlechtický velkostatek, aby chtěl nechtěl přijímal některé prvky kapitalistického hospodaření. Prvým znakem této skutečnosti bylo používání stále většího počtu námezdních pracovních sil vedle nevolnické práce. Zároveň se zesilováním kapitalistických prvků hospodářství země je polský rolník stále více vtahován do kapitalistického trhu. Tím jsou dány podmínky pro další diferenciaci uvnitř třídy nevolníků. Mezi rolníky vyrůstají „kulacké“ živly, bohatí sedláci, jejichž hospodářské postavení je velmi často mnohem lepší než postavení chudnoucích drobných šlechticů. Právě tito bohatí rolníci se nejsilněji dožadují toho, aby jejich postavení bylo zlepšeno. Oni využívají ustanovení o možnosti výkupu ze závislosti na statkářích, vydaných na počátku 19. století. Oni jsou také tou vrstvou rolnictva, na niž poukazuje polská buržoasie a liberální kruhy šlechty, když se snaží o prosazení zásad osvobození sedláků na základě výkupu z robotních a ostatních poddanských povinností. Velmi dobrá hospodářská situace bohatých rolníků, kteří však žili právě z práce bezzemků a nádeníků, dávala možnost dokazovat výhody osvicenské politiky v poměru k rolnictvu.

Představitelé liberálních buržoasních i šlechtických vrstev stojí také mezi prvními, kdož přinášejí rolnickou otázku na sněmovní jednání. Před r. 1830 doléhaly rolnické problémy na jednání sněmu jen velmi slabými a vzdálenými ohlasy. Nebylo divu. Rolníci své zástupce na sněmu neměli, většinu šlechty se zdálo řešení této otázky příliš závažným a nebezpečným. A tak to byli vlastně jenom ti, kdož představovali zájmy šlechty úzce spjaté s buržoasií, kdož měli zájem na řešení rolnických problémů.

V první řadě to byl Jan Olrych Szaniecki, právník buržoasního původu (1783—1840), „nositel osvěty a iniciator obchodně-průmyslových podniků“⁵⁸ a Roman Sołtyk, vlastník kovodělných závodů ve Stanporkově,⁵⁹ kteří už v letech 1825—1830 vystupovali na sněmu s požadavkem řešení rolnických problémů. Pro ně je rolnická otázka základním bodem dalšího rozvoje buržoasních prvků v zemi. Je jim jasné, že jen osvobození polského rolníka z pout feudalismu může přinést s sebou nerušený rozvoj průmyslu v zemi a tím celou řadu hospodářských výhod pro buržoasii i možnost dalšího nerušeného rozvoje

⁵⁸ Wielka encyklopedia powszechna, tom XVI, str. 298 — o něm viz též Kieneiwick, *Przemiany społeczne*, str. 221, pozn. 1.

⁵⁹ Meloch, *Sprawa włościańska*, str. 105.

hospodářských sil. Šlechtické sněmy před r. 1830 řešení této problematiky záměrně odsunovaly. Příliš citelně se totiž dotýkala nejbolavějších míst feudálního hospodářství a šlechta dobře cítila, že tu jde o vlastní základy feudálního pořádku.

Proto i na sněmu, který se schází v prosinci 1830 pod tlakem revolučních mas, nedochází k okamžitému projednávání rolnické otázky, která byla pro Polsko základním problémem života politického i sociálního.⁶⁰ Na pořad jednání jsou dávány záležitosti jiné. Prvořadým zájmem šlechty je, aby povstání dosáhlo co největších ústupků se strany carské vlády. Má strach, aby revoluce nepřerostla v bouřlivé hnutí za radikální sociální požadavky.

Hledá se silná ruka, člověk, který by tento požadavek zajistil. Je jím generál Chłopicki, do jehož rukou jako diktátora je 5. prosince 1830 odevzdávána veškerá moc. Za jakým účelem převzal moc, vyjadřuje nejlépe Chłopicki sám v dopisu, který zaslal ruskému caru Mikuláši, v němž píše: „Rozhodl jsem se vzít výkonnou moc do svých rukou, aby se nedostala do rukou buřičů a agitátorů, kteří, ačkoli ve chvíli nebezpečí nemají odvahy, přece umí podvodně vést zástupy lidu a využívat jejich přízně.“⁶¹ Osobnost polského generála, vojáka, který bojoval s napoleonskými legiony, měla přesvědčit lid, že jeho zájmy jsou v dobrých rukou a zastavit lidové revoluční hnutí, které volalo po neodkladném řešení bolestivých problémů.

Nebylo však možno bolestivé otázky odložit. Vyplývaly nutně na povrch událostí v průběhu revolučních bojů i proti vůli polské aristokracie. Polské rolnictvo okamžitě reagovalo na revoluční události.⁶² První zprávy o povstání a výzvě revolučních činitelů, které se hemžily jásotem nad získáním volnosti a svobody, si rolníci vyložili po svém. Začali i sebe pokládat za svobodné a nezávislé. Rolníci proto odmítají vykonávat robotní povinnosti, které je tížily a — pokoušejí-li se místní šlechtické orgány je k tomu donutit — odpírají poslušnost.⁶³ Revoluční vření mezi rolníky dotvrzuje polskému měšťanstvu a s ním spojeným liberálním živlům, které se shromáždily okolo společnosti „Towarzystwo Patriotyczne“ a jeho tiskového orgánu „Nowa Polska“, plnou závažnost událostí a nutnost rychlého řešení rolnického problému. Zde v těchto kruzích se po prvé objevuje přesvědčení, že polská revoluce není schopna úspěšně vzdorovat carismu, nepůjde-li za ní polské rolnictvo a že je tedy bezpodmínečně nutno rozšířit masovou základnu revolučního hnutí.

Polské povstání dalo možnost, aby byly jasně vysloveny požadavky a názory na osvobození rolníků. Stránky tisku jsou k dispozici všem — straníkům reforem i jejich odpůrcům. A články v novinách nejrůznějšího směru nejlépe ukazují zmatek, nejednotnost a programovou nejasnost mezi přívrženci oprav.⁶⁴

⁶⁰ Marx—Engels, Sebrané spisy, rus. vyd. VI., str. 397.

⁶¹ Limanowski, *Historia demokracji*, I., str. 208.

⁶² *Esquisses polonaises ou fragments et traits détachés, par une Polonaise*, Paris 1831, str. 136, 143.

⁶³ Meloch, *Sprawa włościańska*, str. 36 a n.

Setkáváme se s nejrůznějšími návrhy na řešení agrárního problému; všem jde o osobní uvolnění rolníka a jeho osvobození z nevolnických svazků a od robotních povinností. Různý je však dosah reforem jednotlivých požadavků. Na nejekrajnější levici se objevují požadavky, aby rolníkům byly dány pozemky, jimi obdělávané, do vlastnictví bez náhrady. Tyto požadavky jsou však velmi řídké. Ostatní žádají nahrazení robotních povinností peněžitými poplatky, po př. výkup z roboty. Ale i zde není jednoty o rozsahu reformy. Jedni žádají, aby se vztahovaly pouze na pozemky spravované státem, druzí, aby byly vztaženy i na pozemky jsoucí v soukromém vlastnictví feudálů. Příslušníci umírněného tábora považují za vzor pruskou reformu, provedenou v oblastech, které při dělení Polska připadly Prusku.⁶⁵

Na konec se vedoucím programovým heslem šlechtických radikálů a demokratů stává změna robotních povinností na peněžitě poplatky a výkup z roboty a „Vlastenecká společnost“ se dává do boje za jeho uskutečnění.

Na tomto návrhu se nám nejlépe ukazuje vedoucí úloha šlechtických živlů v listopadovém povstání 1830. Jenom proto, že představitelům Towarzystwa šlo o udržení široké koalice, že do své národní jednoty chtěli zahrnout všechny třídy a vrstvy společnosti, od šlechtických magnátů až po rolníky, docházeli ke kompromisnímu řešení, které chtělo poskytnout rolníkům určité ústupky, ovšem jen takové, aby neodradily statkáře.

Jasně a otevřeně vystupují se svými požadavky jen někteří. V první řadě jsou to představitelé zájmů polské průmyslové buržoasie. Sołtyk, Krępowiecki, ŻukoŃski a Szaniecki, který ve svém článku o cílech revoluce z 6. ledna 1831 staví před oči představitelů povstání potřebu „zainteresovat lid skutky a ne slovy; změnit stav, v jakém je, na lepší.“ Ve stejném článku pak volá: „Dejme lidu zrušení nevolnictví a roboty, svobodu výdělků, vlastnictví pozemků!“⁶⁶ Zde jsou jasně formulovány požadavky osobní svobody, zrušení roboty a odevzdání pozemků do vlastnictví jako revoluční program. Nebylo tu však síly, která by dovedla prosadit jeho uskutečnění. Vyšla řada dalších článků. Můžeme číst mnoho frází o svobodě a rovnosti. Neměla to však být svoboda a volnost pro rolníky. Sobecké třídní zájmy šlechty byly překážkou, která bránila těm, kdož se neustále oháněli ideály francouzské revoluce v tom, aby je uskutečňovali.

Celý problém agrárních reforem však pronikal na veřejné forum jen nesměle. Nejprve se jenom v neoficiálních člancích objevují různé návrhy značně se rozcházející ve svých požadavcích a ukazující nejednotnost liberálního tábora a strach šlechty ze sociální revoluce. Největší starostí polské šlechty v tomto povstání bylo, aby revoluce, která si vytyčila jako cíl získání národní nezávis-

⁶⁵ Maciejowski, *Historia włościan*, str. 257.

⁶⁶ Bližší údaje o provedení rolnické reformy ve velkoknížetství Poznaňském, které bylo obsazeno Pruskem, jsou shromážděny v práci Mariana Kniata, *Dzieje uwłaszczenia włościan w wielkim księstwie Poznańskim*, Poznań 1949.

⁶⁷ Limanowski, *Historia demokracji I.*, str. 202.

losti „již sám dosti těžký k dostižení, nesměšovala ho s cíli jinými, které by rozdvojovaly úmysly a pouštěly se do bouří revoluce sociální.“⁶⁷ A přece všechny události ukazovaly jasně, že problémy národní a sociální zde jdou ruku v ruce, neboť „rolnictvo tento základ existence polského národa, zanikne, jestliže se nevolný rolník nebo rolník přinucený k robotě, nestane svobodným rolníkem“ a „agrární revoluce (v Polsku) je nemožná bez současného vydobytí samostatné národní existence.“⁶⁸ Třídní omezenost šlechty však bránila zařazení rolnické otázky i v sebe nevinnější podobě na pořad jednání sněmu.

Jejímu projednávání se však nebylo možno vyhnout. Události donutily sněm, aby se rolnickými problémy zabýval. Úspěch proticarského odboje, do kterého se polská šlechta po určitém váhání pustila, začal být velmi na vážkách. Car a carský dvůr se postavil k polskému povstání nesmířlivě. Ukázalo to příkré odmítnutí polského smířovacího poselstva k carovi⁶⁹ i neúspěchy při diplomatických jednáních s ostatními evropskými velmocemi,⁷⁰ z nichž zvláště Prusko osvědčilo naprostou a neochvějnou věrnost ruské politice a ruským zájmům.⁷¹ Ústup nazpět se ukázal nemožným. Před polskou prozatímní vládou vystupovala stále zřetelněji nutnost ozbrojené obrany polské revoluce před útokem carismu, podporovaného ostatními účastníky Svaté aliance. Carská vláda dala ve svých odpovědích Polákům jasně najevo, že jejich boj nepokládá za regulérní válku dvou národů, za kterou ji vydávali polští představitelé. Vyslovila názor, že zde nemůže být ani nejmenší řeči o „uzavření míru mezi Poláky a Ruskem (de faire de la paix)“ nýbrž jen o „upokojení země (pacification du pays)“,⁷² která povstala proti svému zákonitému panovníkovi. Polská šlechta viděla jasně, že na obranu země nestačí její vlastní síly, že se bude muset opřít o podporu ozbrojených sil celého polského národa.

Ale ozbrojení všeho polského lidu a jeho zařazení do obrany země, to byla věc, které se velká šlechta Polska obávala. Jí šlo v první řadě o to, aby co nejvíce oddálila přirozené spojení zbylých tříd, t. j. šlechty, měšťanstva a částečně rolníků, jak „proti utlačovatelům Polska, tak i proti velkým magnátům své vlasti“,⁷³ které pro ni znamenalo konec panství feudalismu a její vlády. Ve snaze o oddálení tohoto spojení jí značně pomáhala v první řadě rozkolísanost a třídní omezenost druhé části polské šlechty i slabost polské buržoasie.

Hlavním problémem spojení tříd v boji proti carismu a Svaté alianci bylo získání účasti nejpočetnější a nejsilnější třídy polského národa, rolnictva. Právě proto „revoluční osou povstání r. 1830 měla být selská otázka.“⁷⁴ Usku-

⁶⁷ Slova knížete Czartoryského; citováno podle Limanowského, *Historya demokracji* I., str. 216 — otištěno též u Śliwińskiego, Joachim Lelewel, Warszawa 1918, str. 000.

⁶⁸ Marx—Engels, *Sebrané spisy*, rus. vydání VI., str. 397.

⁶⁹ Śliwiński, J. Lelewel, str. 344 a n.

⁷⁰ Dutkiewicz, *Francja i Polska*, str. 67 a n.

⁷¹ Viz V. I. Pičeta, *Rossija i Prussija v period polskogo vosstanija 1830—1831*, otištěno v *Učennyye zapiski Instituta slavjanověděnija*, tom III., Moskva 1951, str. 137 a n.

⁷² Przewalski, Gen. M. Rybiński, str. 118.

⁷³ Marx—Engels, *Zur deutschen Geschichte* II./1, str. 275.

tečnění tohoto požadavku stály však v cestě vážné překážky. Ukázal jsem již na to, že počátek 19. století přinesl značné zhoršení postavení polského rolnictva. Šlechta, tísněná růstem kapitalistických prvků hospodářství země, prosazovala nevybíravým způsobem své zájmy, a snažila se vyždímat z polských rolníků maximální zisky pro sebe. Přesto však brzo shledala, že „její příjmy přes vyssávání poddaných nemohou udržet krok s rostoucími výdaji.“⁷⁵ Zostřené vykořisťování, které s sebou přinášel vrcholný stupeň rozkladu feudalismu, nedávalo dobré podmínky pro spojení šlechty a rolnictva. Tyto podmínky bylo třeba v zájmu úspěšného boje proti carismu teprve vytvořit. Šlo tu skutečně o to, zainteresovat lid skutky,⁷⁶ a právě lidé, shromáždění kolem Vlastenecké společnosti, byli správně přesvědčeni, že „chtějí-li získat sedláky pro věc národa, je třeba také pro ně něco udělat a něco jim obětovat,“⁷⁷ neboť jen tak je možno vtáhnout masy polského lidu do aktivního boje za osvobození Polska.

Zde můžeme dobře pozorovat těsné spění revoluce národní a sociální. Polské rolnictvo mělo zájem na zlepšení svého sociálního postavení a pouze naděje na takovéto zlepšení je mohla přivést — a skutečně přiváděla — do povstaleckého vojska. Ale úspěch boje o vydobytí národní samostatnosti byl závislý právě na účasti polského rolnictva. Tím je potvrzována správnost závěru, že „agrární revoluce je nemožná bez současného vydobytí samostatné národní existence“.⁷⁸

Příčinou nezdaru polského povstání 1830—1831 bylo, že zde k současnému řešení obou otázek nedošlo. A byly to třídní zájmy polských feudálů, které tomuto řešení zabránily. Vždyť velká šlechta, ale i střední a drobní šlechtici, se báli agrární revoluce. Tento strach pronikal do jejich politického přesvědčení a přenášel se i do názoru nejradikálnějších představitelů polského politického tábora. Výsledkem toho byla v nejlepším případě nerozhodnost, nejasnost a rozkolísanost.

Představitel a vůdce Vlastenecké společnosti, Joachim Lelewel, historik a člen polské revoluční vlády, vzor a oblíbenec polské revoluční mládeže, je v této době typickým představitelem této nerozhodnosti. Muž, o kterém Engels prohlásil, že „byl člověkem, který útočil živě na omezené názory vládnoucí třídy, navrhoval opatření skutečně revoluční se smělostí, před níž couvala aristokracie na sněmu, volal do zbraně celé staré Polsko, vytvářel z boje o nezávislost Polska evropskou válku, žádal osvobození židů a sedláků, které chtěl učinit účastníky vlastnictví k půdě, chtěl znovu vytvořit Polsko na demokratické základně a spojit zájmy všech národů se zájmem národa polského“,⁷⁹ nedokázal zde v konkrétním boji proti odpůrcům agrárních reforem dost roz-

⁷⁵ Limanowski, *Historia demokracji I.*, str. 202.

⁷⁶ Engels.

⁷⁷ J. O. Szaniecki v článku z 6. ledna 1831.

⁷⁸ Inglot St., *Udział chłopów w obronie Polski*, Krakov 1946, str. 79.

⁷⁹ Marx—Engels, *Sebrané spisy*, rus. vyd., VI., str. 397.

⁸⁰ Marx—Engels, *Gesamtausgabe*, I. Abteilung, Band 6., str. 413.

hodnosti a důslednosti. Vedla ho k tomu snaha neodradit od boje proti carismu polskou šlechtu. Protože chtěl udržet širokou frontu celého národa v boji proti společným odpůrcům, snažil se nedotknout, nebo dotknout co nejméně, šlechtických zájmů.

Touto snahou je zřejmě poznamenán návrh zákona, který Lelewel podává na zasedání sněmu 1. ledna 1831,⁸⁰ a který počítá s udělením odměny sedlákům, účastnícím se aktivně v bojích v revolučním vojsku, poskytnutím dotací ze státních domén (*dobra narodowe*).⁸¹ Tento návrh prošel předepsanou cestou a konečně 19. ledna schválil sněm k tomuto cíli poskytnutí pozemků v ceně 10 mil. zl. rublů.⁸² Tato částka byla velmi nepatrná a představovala zhruba pouhých 5 % celkové hodnoty státních domén.⁸³ Takové řešení bylo ovšem pro šlechtu velmi laciné. Nedotýkalo se vlastně vůbec šlechtického majetku, i když se tento zákon snažil apelovat na dobrou vůli šlechty a ve čtvrtém článku oznámil, že budou založeny zvláštní knihy, do nichž bude možno „senátorům, poslancům i deputovaným i jiným vlastníkům pozemků zapisování darovaných pozemků a budov za odměnu bojovníkům, vracejícím se domů po skončené válce, poddůstojníkům a vojinům nebo jejich vdovám nebo sirotkům.“⁸⁴ Šlechta měla tak dokázat svou dobročinnost a oddanost věci národa. Byla to však zase jen dobročinnost „v dobře rozuměném vlastním zájmu“, tak typická pro polskou šlechtu tohoto období.⁸⁵ Výsledky dobrovolných úpisů a darů byly směšné. Ještě 28. března 1831 byl maršálek sněmu na přímý dotaz jednoho z delegátů nucen odpovědět, že knihy dosud nebyly zřízeny.⁸⁶ Vycházela tedy šlechta a její majetek z nesnází stále velmi dobře. Sněmovní usnesení, 19. ledna schválené, mohlo však plnit svůj hlavní cíl — získání rolníků pro úkoly obrany země — jen ve velmi omezeném rozsahu.

Rolnická otázka vystupovala však stále víc do popředí, právě tak, jak byl čekáván útok carských vojsk proti povstalcům. Polští sedláci, kteří uvítali povstání s nadšením, čekající od něho rychlé zlepšení svého sociálního a hospodářského postavení, žádali zrušení roboty. Projevy představitelů revoluční vlády je znovu a znovu přesvědčovaly o tom, že jejich postavení bude zlepšeno. Mluvílo se halasně o „svobodě pro sedláky, kteří budou bojovat, o odevzdání pozemků do vlastnictví“,⁸⁷ ale skutky začínají pomalu přesvědčovat rolníky o opaku. Hned první týdny práce revoluční vlády jim dávají možnost poznat, že o rolnické bolesti a strasti se vcelku nikdo nestará, že jejich zájmy tato re-

⁸⁰ Dyaryusz sejmu I., str.

⁸¹ *Dobra narodowe*: statky stojící pod přímou správou vládních úřadů. Podle údajů Zofie Kirkor — Kiedroniowe: *Włościanie i ich sprawa*, k nim patřily: t. zv. *królewszczyzny*, *dobra stolowe*, *poduchowne*, *pojezuickie*, *suprymowane*, *górnice*, *mieskie*, *instytutowe*, *szpitalne* — viz Limanowski, *Historia demokracji* I; str. 230, pozn. 36.

⁸² Dyaryusz sejmu II., str. 131—133.

⁸³ Limanowski, *Historia demokracji*, I., str. 218.

⁸⁴ Dyaryusz, II., str. 132.

⁸⁵ Śreniowski, *Dzieje chłopów*, str. 143.

⁸⁶ Dyaryusz II., str. 310.

⁸⁷ Limanowski, *Historia demokracji* I., str. 231 — cituje z *Pamiętnik emigracyi*.

voluce nezajišťuje a za jejich cíle nebojuje. Na základě příkazu komise prozatímní vlády pro náboženská vyznání z 16. prosince 1830 vyhlašují kněží z kazatelen rolníkům, že „mají pilně plnit závazky, vykonávat všechny rozkazy vlády, jmenovitě ty, které se týkají pořádku a zřizování bezpečnostních stráží ve městech i na vsích, aniž by se pouštěli do nějakých politických záměrů nebo se nechávali zbytečně unést.“⁸⁸ Všichni ostatní se snaží je získat a uchvádnout zase jen pouhými sliby. Velitel revolučního vojska Roman Sołtyk jim ve svém prohlášení slibuje, že po dokončení války jim národ vynahradí to, co přinesli vlasti.⁸⁹

Tyto skutečnosti hned na počátku povstání oddalují rolnické masy od společného boje. Jednotlivé návrhy zákonů, které se týkají změn v postavení rolníků, jako byl na př. již zmíněný návrh Lelewelův nebo návrh zákona z ledna 1831, který podala komise pro věci vnitřní a policejní, ukazovaly, že tu není skutečné snahy zabývat se samotnou podstatou rolnické otázky. Také tento návrh zákona se týkal pouze snížení cen soli, zrušení některých policejních trestů, uvolňoval ženy sedláků, odvedených do vojska na dobu války, od roboty, ujišťoval, že všichni povolání do armády se vrátí po skončení bojů do svých původních bydlišť a sliboval důstojníkům a poddůstojníkům, kteří se v bojích vyznamenali, odměnu v pozemcích, pokud to jen bude možné. Rolníkům nemohlo stačit prohlášení v závěru zákona, že „národ se bude zabývat otázkou prostředků, jimiž by — při nejmenším postupně — bylo zajištěno rolníkům vlastnictví.“⁹⁰ Při takovýchto polovičatých návrzích je vcelku jasné, že všechny snahy o získání rolníků pro osvobozenecký boj nemohly mít plný úspěch. Vzájemné sváry mezi rolníky a statkáři povstáním nepřestaly. Sociální postavení sedláků bylo nadto ztěžováno tím, že na jejich bedra spadala povinnost ubytovat ve svých domech vojsko a konat všechny opevňovací práce.

Proto se začíná měnit postoj rolnictva k revoluci. V okamžiku, kdy rolníci vidí, že revoluce jim nepřináší zlepšení životních podmínek, zaujímají k povstání nepřátelské stanovisko. Zbíhají z vojska,⁹¹ brání se odvodům a zřetelně ukazují, že povstání pokládají za čistě šlechtickou věc. Liberálové zcela správně vidí v tomto problému největší slabinu povstání. Proto polská revoluční mládež zaměřuje tímto směrem své snahy. Polovina studentské gardy je pod vedením Romana Sołtyka vyslána na agitaci „do krajů, aby vzbuzovala všude lid k vlastenecké horlivosti.“⁹² Ale výsledky této akce nebyly valné. Studenti nemohli polskému lidu ukázat na konkrétních faktech nic, co mu povstání přineslo.

Těchto rozporů uvnitř polského národa se snaží co možno nejvíc využít carská vláda. Ruská propaganda se hned od počátků bojů zaměřuje na to, aby podlo-

⁸⁸ Meloch, *Sprawa włościańska*, str. 41.

⁸⁹ Tamtéž, str. 43.

⁹⁰ Inglot, *Udział chłopów*, str. 79, viz i Meloch, *Sprawa włościańska*, str. 47.

⁹¹ Inglot, *Udział chłopów*, str. 78.

⁹² Zpráva Pražských novin z 10. února 1831.

mila sympatie, které si polští povstalci svým revolučním vystoupením okamžitě získali v celém pokrokovém světě. Snaží se vzbudit dojem, že v Polsku nejde o širší lidové hnutí, nýbrž jen o odboj několika málo jednotlivců. Oficiální prohlášení ruských novin z 3. ledna 1831 tvrdí, že „zbouření ve Francouzích v červenci 1830 povzkřísilo bezbožnou naději odbůjníků, dodalo jim smělosti a k nim se přitovaryšilo hejno nepokojníků, opovážlivců a několik zpozdilých zámyslníků“.⁹³ Stejným tonem jsou nesený brožury a letáky vydávané za peníze carské vlády po potlačení polského povstání, které se snaží dokázat, že „povstání z 29. listopadu 1830 bylo bezprostředním následkem spiknutí osnovaného několika studenty a poddůstojníky.“⁹⁴ Sympatiím a lásce všech pokrokových lidí k Polsku to ovšem nemohlo nijak zabránit. Polsko bylo středem pozornosti veškeré světové veřejnosti.⁹⁵ A nebyly to jen sympatie platonické. Byla to skutečná snaha pomoci všemi prostředky polskému revolučnímu hnutí v boji proti představiteli evropské reakce, ruskému carismu.⁹⁶ Podle zpráv, které jsou zachovány, bylo ve Francii již 16. ledna 1831, t. j. necelé 2 měsíce po začátku povstání, sebráno pro Poláky 400.000 frs.⁹⁷

Propaganda carské vlády se však neobracela jenom na venek. Snažila se působit pokud možno nejvíce i v samotném Polsku. Zde se zaměřovala v prvé řadě na polské rolníky; snažila se je odtrhnout od povstání a získat na svoji stranu. Za tím účelem nechává vyhlášovat veliteli ruského vojska, táhnoucího proti Polákům, carský generál Dibič „Zabalkanskij“, s kazatelem, že zabrání jakýmkoli přehmatům, že ruská vláda nahradí všechny škody válkou způsobené. Největším lákadlem pro polské rolníky mělo pak být ustanovení, že robotní povinnosti na celém území obsazeném ruským vojskem, se zastavují. Stejný úkol mělo také rozdávání soli a zboží ze zabraných polských skladů.⁹⁸

Výsledky soustavné ruské propagandy i váhavosti povstalců při řešení rolnické otázky se brzo ukazovaly. Polští rolníci ztrácejí svůj zájem na boji proti carismu, neprotiví se ruskému vojsku, postupujícímu proti Polákům. Je zaznamenán povzdech polského sedláka: „Vlast — vlast! a co máme z té vlasti? Jeden pán nás prodává druhému a král, ten nebo jiný, na tom nám nezáleží!“⁹⁹ Tuto skutečnost potvrzuje i současná novinářská zpráva, která říká: „...že zde polský lid Rusům se ani dost málo nezprotivil, podobá se pravdě; neboť sprostému lidu, jenž se musí mozolit, jen aby dost bídne živobytí protloukl, jest vše jedno, pod kým se mozolí.“¹⁰⁰

⁹³ Zpráva Pražských novin z 30. ledna 1831.

⁹⁴ Quelques mots sur le gouvernement actuel de la Pologne, par un témoin oculaire, août 1833, Lipsko, str. 3.

⁹⁵ Mohutný byl i ohlas u české mládeže a inteligence; viz o tom Nejedlý, Smetana IV; velkou pozornost této otázce věnuje také Szyjkowski. Polská účast v českém národním obrození, Praha 1931 a 1946.

⁹⁶ Někteří z mladých českých lidí odcházeli do Polska a zařazovali se do revolučních oddílů. O jednom takovém případě uvádí zprávu Vaněček, České právníctví za kapitalismu, ČSAV, Praha 1953, str. 22.

⁹⁷ Pražské noviny z 6. února 1831; další doklady má Dutkiewicz, Francja i Polska w 1831 r.

⁹⁸ Inglot, Udział chłopów, str. 78.

Ale odpovědi prozatimní polské vlády na tyto závažné skutečnosti byly jen sliby a sliby. Vláda vydává výzvu lidu, v níž ho nabádá k vytrvalosti a horlivosti a slibuje mu, že těžkosti, které nese, mu vlast vynahradí.¹⁰¹ K nějakým vážnějším zásahům do rolnických otázek však stále nedochází.

Průběh revolučních událostí si zatím vynutil odstranění aristokratické diktatury, reprezentované Chłopickim. Rząd narodowy, který nastoupil 29. ledna 1831 svoji moc, byl složen ze značně různorodých elementů a již svým složením dobře vyjadřoval slabosti a nerozhodnost pokrokových sil. Ani tato nová vláda se neodvážila podniknout rozhodující kroky k vyřešení rolnické otázky. Sněmu byly předkládány všechny možné problémy, vyjma tuto otázku nejdůležitější.

Byla to teprve bitva u Grochowa 21. února 1831, která přinesla alespoň dočasný obrat v projednávání rolnické otázky. V této bitvě byly polské jednotky donuceny ustoupit až k samé Varšavě. Aristokratické živly, které dosud projednávání otázky zdržovaly, byly zastrašeny úspěchem carských vojsk a snažily se co nejrychleji opustit Varšavu. Sněm přerušil své jednání ve dvou oddělených komorách, protože celá řada poslanců opustila Varšavu. Od 2. března 1851 zasedá sněm v t. zv. malém kompletu, skládajícím se z poslanců obou komor. A na zasedání tohoto shromáždění se konečně dostává projednání rolnické otázky. Návrh, který zde byl podán, byl jenom stínem toho, co vyhlášovali jako svůj program představitelé pokrokových kruhů na počátku povstání. Nebyl ani zdaleka tím, co žádal v lednu 1831 Szaniecki, když volal: „Dejme lidu zrušení poddanství, roboty, svobodu výdělků, bezvýhradné vlastnictví pozemků... přestaňme být bratry šlechtici a budme bratry Poláky!“¹⁰²

Po bitvě u Grochowa se dostal Rząd narodowy do vážné situace. Rolnická otázka si za těchto podmínek žádala okamžité řešení. Ale šlechtickým poslancům šlo v první řadě o to, aby provedli nutné změny v hospodářství země na účet lidových mas, na účet rolnictva, při maximálním zachování feudálních pozůstatků.¹⁰³ Proto se snaží omezit celý problém pouze na otázku nejbolestivější, roboty. Zemědělský program, tak jak jsme jej mohli poznat v jeho vývoji na stránkách brožur a časopisů s celou galerií různých názorů se nyní dostává na program sněmu. Jasná je pouze jedna věc. Robota musí být zrušena a nahrazena placením poplatku. Rolníci se mají vykoupit z robotních povinností. Není tu ani zdaleka řeči o osvobození rolníků bez náhrady. O tom není sporu. Sporné body nalézáme však tam, kde jde o to, zda reforma se bude týkat všech rolníků — tedy i těch, kteří byli usazeni na šlechtických pozemcích — nebo jen těch rolníků, kteří sídlili na státních doménách. Zatím co názory na nutnost odstranění roboty byly vcelku jednotné, rozcházely se, pokud šlo o rozsah re-

⁹⁹ Meloch, *Sprawa włościańska*, str. 50.

¹⁰⁰ Pražské noviny z 27. února 1831.

¹⁰¹ Meloch, *Sprawa włościańska*, str. 60.

¹⁰² Śliwiński, J. Lelewel, str. 333.

¹⁰³ Kowalski, *Ruští revoluční demokraté*, Praha 1951, str. 21.

formy. V žádném případě však nebyly vyhlašovány příliš dalekosáhlé programy. Vždyť i ten, který byl ve Vlastenecké společnosti pokládán za radikála, Tadeusz Krępowiecki se nedostal dále, než k prohlášení, v němž se rolníkům říká: „Svůj vlastní kus pozemku budeš vzdělávat a za to budeš platit pouze poplatek, ne svou vlastní osobou.“¹⁰⁴ Různé názory vystupují potom i při sněmovním jednání. Návrh na provedení agrární reformy, který je předkládán sněmu, jen znovu potvrzuje polovičatost a nedůslednost liberálů, shromážděných okolo Vlastenecké společnosti. Osnova podaná 28. března 1831 sněmovnímu zasedání, omezuje výkup z robotních povinností pouze na státní domény (dobra narodowe). Nedovoluje si tedy zasáhnout hlouběji do samé podstaty problému a dotknout se té otázky, která byla nejvíce bolestivá, t. j. zrušení roboty a poddanství na statcích, které patřily jednotlivým šlechticům.

I když „prvním předpokladem bylo dát všem rolníkům v polském království do vlastnictví bez placení poplatků pozemky, které drželi“¹⁰⁵ jak říká ve své zprávě o návrhu zákona generální zpravodaj Brodzki, po úvaze „že, věc zdarma nabytá bývá znevažována“¹⁰⁶ a po zjištění, že „k rozšíření výhod... na sedláky usazené na šlechtických statcích (dobra ziemske priwatne) nemohlo by dojít bez porušení vlastnických práv slavnostně zaručených ustanovením ústavy“¹⁰⁷, bylo rozhodnuto upravit rolnické poměry jen na pozemcích patřících státu. Pokud jde o pozemky, patřící šlechtě, bylo ponecháno „osvícenosti, vlastnictví a patriotismu této vážené třídy vlastníků zemských statků, která s bezpříkladnou oddaností ochotně vše klade na oltář otčiny, aby sama rozhodla o úpravě postavení svých sedláků.“¹⁰⁸ Není lépe možno shrnout do několika vět celou licoměrnost a neupřímnost frází o velkých ideálech, v jejichž jménu byly pohřbeny požadavky velké většiny rolníků, než to učinil ve své řeči generální zpravodaj. Návrh zákona, tak jak byl předložen, byl tak nedostatečný, že i slovo polovičatý je pro něj slabé. Šlechta přistupovala k projednávání rolnických otázek jen pod silným tlakem událostí, jak to vysvětloval ve svém projevu ministr financí. Jen proto, že je nutno zajistit účast rolníků ve společné obraně, jen proto, že vlast povolala sedláky do zbraně, „když velkou část svých záměrů a nadějí opřela o jejich silná ramena,“ vláda nemůže pomíjet osud rolníků na státních doménách a překládá jej k rozhodnutí zástupcům národa.¹⁰⁹ Návrh zákona stanoví pak jako svůj cíl zbavit sedláka povinností odbývat osobní povinnosti, prohlásit ho za vlastníka půdy, kterou dosud držel, při čemž

¹⁰⁴ Śliviński, J. Lelewel, str. 337. Krępowiecki patřil k radikálně-demokratickému křídlu polské buržoasie; v rolnické otázce byl horlivým zastáncem názorů Szanieckého, později v polské emigraci sehrál významnou úlohu jako představitel nejkrajnější levice. Viz o něm Mogilska, Wspólna własność ziemi w polskiej publicystice, Varšava, 1949, str. 7; další údaje viz Wiosna ludów II., str. 113.

¹⁰⁵ Dyaryusz II., str. 321.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Dyaryusz II., str. 319.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Dyaryusz, II., str. 317.

zůstane po určitou dobu zavázán platit stanovený poplatek. Tímto způsobem má být zbaven nezájmu o osud své vlasti.¹¹⁰

Návrh zákona byl tedy velmi úzký a nedotýkal se ani zdaleka vlastní podstaty agrárních problémů. Ale přesto hned při jeho uvedení do pléna malého kompletu se objevily první námitky. Postavit se za dané situace proti potřebě tohoto zákona nebylo možné. Jeho odpůrci se tedy zaměřili na co možná největší oddálení jeho projednávání. Námitky, které se vyskytly, byly různého druhu. Jedni namítali, že malý komplet není způsobilý projednávat návrh tak velkého dosahu a že je třeba čekat na úplný celek směnu;¹¹¹ druzí zdůvodňovali potřebu odkladu tím, že by bylo lépe „odložit tento projekt do doby příznivější až dobudeme provincií, jsoucích v rukou nepřitele; neboť, jak můžeme rozdávat pozemky, když ještě nevíme, zda budeme jejich vlastníky.“¹¹²

Přes tento odpor šlechty, která dobře viděla v návrhu zákona začátek útoku na základ feudálního zřízení, se konečně projekt dostal na pořad jednání sněmu.

Již před projednáváním na sněmu prošel návrh zákona, původně vypracovaný vládní komisí (vypracovala jej Komisya Rządowa Przychodów i Skarbu), předběžným jednáním, v němž původní návrh, obsahující 6 článků,¹¹³ byl přepracován a rozšířen na 12 článků.¹¹⁴ Zároveň byly provedeny některé změny velkého významu, z nichž na prvním místě je třeba se zmínit o změně v znění 1. článku, kde termín dědičný držitel (dziedziczny posiadacz) byl nahrazen výrazem dědičný vlastník (dziedziczny właściciel). Tak byla projevena snaha vyhovět představám rolníků o tom, že jsou vlastníky jimi obdělávaných pozemků.¹¹⁵ Stejně tak ostatní změny, které byly v komisi provedeny, měly za úkol přizpůsobit, pokud možno, nejvíce návrh zákona lidovým požadavkům. Tak na př. článek, navrhuující povinnou regulaci pozemků, byl doplněn větou, která slibovala zachování stejných podmínek (t. j. téhož množství a téhož druhu půdy), jaké měli rolníci do reformy.¹¹⁶ Toto doplnění bylo bezpodmínečně nutné. Polští rolníci měli totiž v dobré paměti všechny zásahy vládních orgánů do jejich držby půdy. Nemohli zapomenout, jak bylo šlechtou zneužito jednotlivých právních předpisů (mluvil jsem o nich výše) k zmenšování jejich pozemků, po př. k úplnému jejich vyhánění s půdy. Další články návrhu zákona rozváděly pak do větších podrobností ustanovení o výkupu z robotních povinností, o způsobu, jakým má být stanovena výše poplatků, i o dalších drobnějších otázkách. Návrh zákona tedy nemohl znamenat a neznamenal rozhodující krok ke změně v hospodářském a sociálním postavení

¹¹⁰ Dyaryusz II., str. 318.

¹¹¹ Dyaryusz II., str. 311.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Viz příloha 1.

¹¹⁴ Viz příloha 2.

¹¹⁵ O představách sedláků viz Jakobczyk, *Studia nad dziejami Wielkopolski w XIX. stol.*, str. 16 — šíře o tom Venediktov, *Státní socialistické vlastnictví I.*, str. 225, Praha 1950.

¹¹⁶ Dyaryusz II., str. 314—315.

polského rolníka. Byl typickým výrazem snahy o kompromisní řešení všech bolestných otázek. Polská šlechta viděla nutnost získání sedláka, ale nebyla ochotna obětovat ani část svých vlastních zájmů. Její nedůslednost byla patrna již na tom, že bylo přistoupeno k řešení problému jen na pozemcích spravovaných státem. I další ustanovení zákona byla typickým výrazem šlechtické nedůslednosti. Návrh se neodvažoval zrušit robotní povinnost bez náhrady. Robotu měl nahradit peněžitý výkup, činže, splácená po dobu 10 let. Sněm ukazoval znovu, že neumí a nebo nechce uspokojit ty, jejichž pomoci v daném okamžiku Polsko nejvíce potřebovalo. I ty nejnepatrnější ústupky a bezzubé reformy se zdály mnohým příslušníkům vládnoucí třídy příliš nebezpečnými.

Při projednávání návrhu zákona se ukázala v jasné a otevřené podobě srážka dvou politických směrů. Na jedné straně stáli konservativní šlechtici, hájící přežitky feudalismu a ochotní pouze k takovým ústupkům, které byly za dané situace nevyhnutelně nutné. Na druhé straně stojí síly mladé, bohatnoucí a silící buržoasie, které žádají pro kapitalismus otevření cesty na polskou vesnici a které v projevech svých představitelů vyjadřují požadavky подрývající vlastní základy feudálního zřízení. Sněmovní jednání přinášela každým dnem otevřená střetnutí radikálních živlů s konservativní šlechtou. Ideálem buržoasie je svobodný rolník, vlastník statku. Pouze takovému rolníkovi vyhrazuje buržoasie politická práva. „K získání politických práv je třeba být vlastníkem nemovitostí“, volají její představitelé.¹¹⁷ Na rolníkovi pak záleží, zůstane-li vlastníkem, udrží-li své vlastnictví v konkurenci ostatních. Kapitalistická zásada volné soutěže a konkurence má proniknout a má ovládnout i rolnické zemědělské hospodaření.

Pro polskou konservativní šlechtu je tato cesta příliš nebezpečnou. Feudalismus se svým nevolnickým hospodařením držel jejich hospodářství v závětrí, zajišťoval jim pracovní síly; kapitalismus je vyhání na ostrý vítr nového podnikání. Nutí je do obchodů, v nichž se necítí příliš volní. Měli možnost na mnoha zkušenostech a příkladech vidět, že půda kapitalistického podnikání je nebezpečná, že mnoho lidí právě na ní ztratilo svůj majetek. A buržoasie nyní žádá, aby politická váha i společenské postavení bylo postaveno na základ majetku. V zájmu šlechty tedy je, udržet pokud možno co nejvíce z toho starého a ustupovat jen tam, kde je to naprosto nutné.

Sněmovní jednání a debata ve sněmu nám osvětlily zcela jasně, kde byly základy a nejdůležitější problémy rolnické reformy. Je charakteristické, kolik místa bylo věnováno ve sněmovní debatě otázce, která by se na první pohled zdála ryze theoretickou a odbornou. Byla to otázka charakteru vlastnictví. Jednání polského sněmu od března do května 1831 mohou nám být typickým dokladem správnosti názoru, že osudy instituce děleného vlastnictví byly v podstatě určeny průběhem boje buržoasie proti feudálnímu řádu.¹¹⁸

¹¹⁷ Dyaryusz II., str. 478.

¹¹⁸ Venediktov, Státní socialistické vlastnictví I., str. 111.

Rozklad feudalismu dospěl v této době již tak daleko, že nové síly polské společnosti si dovolují již přímý útok na instituci děleného vlastnictví. Není nic divného a zvláštního, setkáme-li se ve sněmovních projevech s dlouhými pasážemi týkajícími se čistě theoretických otázek vlastnického práva. I když se zatím jedná jen o úpravu poměrů na státních doménách, žádají pokrokové radikální živly ve sněmu, aby rolníkům už zde bylo dáno nedělené, neomezené, úplné vlastnictví pozemků, které dosud drželi. Sněmovní debata velmi často a pro šlechtu velmi nepříjemně zdůrazňuje prozatímnost tohoto omezení jen na pozemky státních domén. Vždyť i sama důvodová zpráva vytýčila, že „původním záměrem bylo dát všem sedlákům v polském království do vlastnictví bez náhrady statky, které drží¹¹⁹ a hned při prvním projednávání projektu bylo několikrát podotknuto, že úprava poměrů na šlechtických pozemcích je jen otázkou času.¹²⁰ Ústupky, které byly od těchto původních požadavků učiněny, si vynutily v první řadě námitky se strany šlechty. Byla tu obava, aby zbytečně velký rozmach sociální politiky nevzbudil nespokojenost v zemanských vrstvách.¹²¹ Proto je velmi pochopitelné, že každá zmínka o úplném vlastnictví působí na většinu šlechty jako dráždidlo a nutí ji k tomu, aby nezahaleně ukazovala svoji reakčnost, kterou se jindy snažila přikrášlit krásnými frázemi a slovy. Jak jsem se už zmínil, začal boj snahou reakčních vrstev zamezit vůbec projednávání zákona poukazem na neústavnost malého kompletu a na jeho neschopnost řešit tak vážné problémy, nebo poukazem na potřebu odkladu těchto otázek na dobu poválečnou, protože věc vyžaduje „postupného uzpůsobení, svobodných časů, chladné a dozrálé rozvahy“¹²² a vůbec „není čas zařizovat dům nábytkem, když hoří,“¹²³ jak se vyjádřil obrazně jeden z delegátů sněmu. Tento boj proti předložení zákona byl poměrně a rychle překonán. Vždyť v prvních chvílích po grochovské bitvě byli reakční poslanci ovládnuti strachem a ztratili odvahu.¹²⁴ Ale stačilo jen velmi málo času, v němž se ukázalo, že hrozící nebezpečí není tak akutní a vlny odporu se začaly znovu zvedat.

Bylo to vcelku přirozené. Návrh zákona, jakkoli byl nedostatečný a nedokonalý, přece jen musel ve svých důsledcích znamenat nutně zostření krise, do které se dostával feudální řád. Spodním tónem, kterým jsou neseny všechny námitky protivníků projektu je v první řadě strach, že nová opatření dostanou šlechtu do nepříjemné hospodářské situace; strach, že nové poměry přinesou čerstvý vzduch do feudálně nevolnického zřízení; že statkáři budou nuceni přizpůsobovat se novým hospodářským poměrům a nebudou-li umět se přizpůsobit, kapitalismus se nebude ohlížet na jejich stará privilegia a rodové tradice.

Proto znějí pro jejich sluch velmi nepříjemně hlasy radikálů, dovolávající se

¹¹⁹ Dyaryusz II., str. 321.

¹²⁰ Dyaryusz II., str. 329.

¹²¹ Dyaryusz II., str. XXIV. (Úvod k druhému svazku denníku od M. Rostworovského.)

¹²² Dyaryusz II., str. 334.

¹²³ Dyaryusz II., str. 333.

¹²⁴ A. Sokolowski, Dzieje powstania listopadowego 1830—1831, str. 172, Vídeň 1907.

ideálů velké francouzské revoluce, která „svrhnuvši jařmo feudalismu, vyhlásila světu lidská práva, učinila všechny rovnými před tváří práva, z vasalů a nevolníků udělala svobodné občany, podléhající stejnému právu.“¹²⁵ Neradi slyší hlasy, které žádají ve jménu revoluce zrušení starého feudálního vlastnictví a zřízení vlastnictví neomezeného, „které náleží pouze jednomu, zatím co dřívější věčná držba (dzierzawa wieczysta), právo emfyteutické, nebo jiný druh lenního závazku se dělí mezi dva vlastníky, vlastníka vrchního a vlastníka užitkového (dominium directum a utile).“¹²⁶ Radikálové odmítali rázně všechny tyto feudální představy o vlastnickém právu. Důvodem k tomu bylo to, „že tento druh zvláštního (potwornego) vlastnictví si vymyslili feudální pánové, aby si získali vasaly na sobě plně závislé.“¹²⁷ Toto vlastnické právo brzdí rozvoj průmyslu.¹²⁸ A jistě největší hrozbou pro všechny konservativní zástance starého řádu bylo prohlášení, že právě odstraněním tohoto feudálního děleného vlastnictví „se zničí poslední zbytek feudalismu, tak nenáviděného svobodnými národy.“¹²⁹ Zde zasahoval Szaniecki, jehož slova jsem výše citoval, přímo podstatu veškerého odporu konservativních živlů. Postřehl dobře, že zavedení neomezeného vlastnického práva, zavedení buržoasního vlastnictví, znamená útok na nejvlastnější základ feudálního řádu. Právě proto spěchají odpůrci projektu, aby zachránili ze starého zřízení všechno, co se zachovat dá, aby zajistili maximum přežitků feudalismu. Nespolehají se na výslovný text zákona, že reforma se vztahuje jen na státní domény, nespokojují se s tím, že bylo několikrát jasně vysloveno, že na šlechtické soukromé statky se tato reforma nevztahuje.¹³⁰ Do omrzení je sněm upozorňován na text ústavy, který, jak je stále připomínáno, „pokud jde o soukromé statky..., zajistil nedotknutelnost jakéhokoli druhu vlastnictví.“¹³¹

Boj proti návrhu pokračuje s nezmenšenou prudkostí i po tom, když už prošla obecná diskuse o projektu a přikročilo se k projednávání vlastního textu úvodu a jednotlivých článků. Do sněmu se přenášejí spory, které — jak naznačil jeden z členů komise, která zákon připravovala, Swidziński — před tím probíhaly na půdě komise. Je to pochopitelné. Za této situace se musely nutně srážet protichůdné názory při všech příležitostech: v tisku, v diskusích i při jednání sněmu a komisí. Ti, kdož byli donuceni ustoupit, používají prvních příležitostí k tomu, aby se znovu snažili o uplatnění svých názorů. Sami členové komise, jejichž úkolem bylo postarat se o dokonalou přípravu projektu, musí být upozorňováni na to, že „nesplnili-li tuto svoji povinnost, nesluší se jim, aby v zasedání sněmu napadali návrh zákona jako nedůkladný“.¹³²

¹²⁵ Dyaryusz II., str. 372.

¹²⁶ Dyaryusz II., str. 375.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Dyaryusz II., str. 319, 321, 329 atd.

¹³¹ Dyaryusz II., str. 335.

¹³² Dyaryusz II., str. 376.

Úvodní odstavec návrhu zákona měl stručným způsobem vyjádřit účel zákona. Diskuse, která předcházela schválení jeho textu, se na prvním místě soustředila na otázku, jaký obsah je možno dávat pojmu „statky jsoucí nemovitým veřejným majetkem“ (dobra, nieruchoma własność publiczna stanowiący), jimž bylo ohraničeno provádění reformy podle navrhovaného zákona. Dochází k pokusům omezit působnost zákona, vyložit tento pojem co nejúžeji, vyloučit z něho vlastnictví ústavů (własności institutowe) a statky městské (dobra miejskie), o nichž je tvrzeno, že „nepatří národu a tedy sněm nemůže o nich rozhodovat.“¹³³ Zastánci reformy jsou nuceni tvrdě bojovat a neustále poukazovat na to, že původním úmyslem komise bylo dát tomuto zákonu co nejrozsáhlejší působnost.¹³⁴ Jejich stanovisko však v textu zákona vyjádření nedošlo. Přijatý text dává opět možnost nejrůznějším výkladům.

Konservativní zastánci feudálního řádu stojí na stráži svého vlastnictví a při každé příležitosti, která se jim naskytne, neopomenou upozorňovat na to, že žádná vláda ani sněmovna nemůže disponovat cizím vlastnictvím, a chtěla-li by se ho dotknout, že se staví na stejné stanovisko jako despotismus, proti kterému bojuje.¹³⁵

Hned text prvního článku projektu zákona vyprovokoval nový odpor konservativců. Chtějí si totiž zachovat možnost působení na rolníky a tak využít všech posic, které dosud drží v rukou ve svém boji o zachování feudálního pořádku.¹³⁶ Proti textu vládního návrhu, který ukládal výkup z roboty všem rolníkům, usazeným ve státních doménách bez výjimky, staví nyní reakční šlechta pod záminkou přísného dbání svobody osobnosti, požadavek, ponechat rolníkům na vůli, zda chtějí využít práva na výkup z roboty. Je to zdůvodňováno tím, že nikdo nemá právo ustanovit někoho vlastníkem, nechce-li on sám.¹³⁷

Vidíme jasně, že za dané situace se šlechtické kruhy přímého útoku proti zásadě udělení vlastnického práva k pozemkům jednotlivým rolníkům neodvažují. Spokojují se pouze podrýváním této zásady a útočí jenom na drobnější otázky. Je snadné si vysvětlit, proč jim záleží na tom, aby byla ponechána volba mezi výkupem nebo zachováním starého stavu, rolníkům, o jejichž zaostalosti, nouzi, špatných hospodářských i sociálních poměrech a pijanství tolikrát před tím mluvil.¹³⁸ Vždyť i v četných projevech pronesených právě na tomto sněmovním zasedání bychom našli řadu zmínek o nezralosti, nevzdělanosti a zaostalosti polských rolníků.¹³⁹ Ale hned na to, právě titíž lidé, kteří před chvílí volali, že rolníci nejsou připraveni k tomu, aby se stali vlastníky půdy, že

¹³³ Dyaryusz II., str. 398.

¹³⁴ Dyaryusz II., str. 396.

¹³⁵ Dyaryusz II., str. 356.

¹³⁶ Dyaryusz II., str. 403.

¹³⁷ Dyaryusz II., str. 406.

¹³⁸ Viz o tom i u Melocha, Sprawa włościańska, str. 128—129.

¹³⁹ Dyaryusz II., str. 343, 333 a n., std.

nejdou natolik osvícení a vzdělání, žádají, aby tito nevzdělání a zaostalí lidé sami rozhodli o tom, mají-li zůstat nadále robotníky nebo se z roboty vykoupit. Odpověď na otázku, proč šlechta volí tento postup, je jednoduchá. Právě z bídy a zaostalosti porobeného sedláka chtějí vytěžit co možná nejvíce pro sebe. Počítají s nevzdělaností rolníků, kteří se bojí všech novot, protože až dosud každý nový zákon nebo jiný právní předpis přinášel jen zhoršení jejich sociálního postavení. Mají za to, že rolníci ve svém konservativismu dají přednost starým vyzkoušeným formám práce. Jistě také počítají s tím, že bude možno použít celé řady prostředků, které statkáři měli v rukou, a pomoci rolníkům ve výběru, aby dopadl tak, jak to statkáři potřebují. Mimo jiné tu stojí k dispozici šlechtický donucovací aparát a také panská krčma, která byla v této době jedním z nejhorších pramenů zla na polském venkově.

Osnova zákona o udělení vlastnického práva rolníkům stála v cestě statkářskému vlivu. Proto zastánci starého pořádku otáčeli a kroutili své názory podle potřeby ode dne ke dni. Nestydí se využít každé příležitosti a možnosti, aby zachránili, co se zachránit dá. Když nemohli dosáhnout a nedosáhli změny prvního článku a zásady, že všichni rolníci na statcích spravovaných státem mají být pokládáni za dědičné vlastníky pozemků a budov, které dosud drží,¹⁴⁰ snaží se využít možnosti, kterou jim otevřel závěr prvního článku, mluvící o tom, že toto vlastnictví je přidělováno „s omezeními v dalších člancích obsaženými.“

Znovu a znovu se do debaty vrací otázka charakteru vlastnictví k půdě. S licoměrnou starostí o to, zda není porušováno právo rolníků,¹⁴¹ je v debatě dokazováno, že není třeba v tomto zákoně výslovně stanovit vlastnické právo, protože „rolník je už od dřívějšího *dominus directus*“¹⁴² a že už dávno „měl vlastnictví s podmínkou odpracování roboty“.¹⁴³ A když pokrokoví činitelé ukazují na nutnost vyjádření plnosti a nedělitelnosti vlastnického práva přímo v textu zákona,¹⁴⁴ uchylují se konservativci ke staré vyzkoušené taktice oddalování a zahalování, která už tolikrát posloužila jejich záměrům. I tentokrát se jim podařilo, že jednání o úvodu a prvních dvou člancích zákona se protáhlo na celých 10 dní. Trvalo od 28. března až do 7. dubna a celý jeho průběh ukazoval, že spory, ke kterým tu dochází, jsou zásadního charakteru a že bude nesnadno najít kompromisní řešení.¹⁴⁵

Při projednávání dalšího článku osnovy, který stanovil způsob vypočítání výše poplatku za výkup roboty, jenž měl být splácen po dobu 10 let, se znovu ukázala hluboká propast mezi názory obou skupin. Posice radikálů na sněmu se však zhoršila. Nebezpečí, které po grochowské bitvě Varšavě přímo hrozilo

¹⁴⁰ Viz text přijatý sněmem, *Dyaryusz II.*, str. 410.

¹⁴¹ *Dyaryusz II.*, str. 436.

¹⁴² *Dyaryusz II.*, str. 446.

¹⁴³ *Dyaryusz II.*, str. 435.

¹⁴⁴ *Dyaryusz II.*, str. 439.

¹⁴⁵ *Dyaryusz II.*, str. 315, 442.

a zatlačovalo konservativní živly do pozadí, již poněkud ustoupilo; carská vojska se stáhla z nebezpečné blízkosti Varšavy. Šlechtické, aristokratické živly začínají znovu nabývat odvahy. Průběh sněmovního jednání je barometrem současné politické situace. Dosud se sice schází pouze malý komplet a probírá ve stálých debatách rolnickou otázku. Zesílený vliv konservativní šlechty je však možno pozorovat už v tom, že, ačkoli návrh zákona hovoří jasně a jednoznačně o povinnosti výkupu z roboty i o tom, že poplatek za výkup má být vypočítán v penězích, předkládá sám referent komise Brodzki, z vlastní iniciativy, po přečtení textu osnovy, k diskusi problém již jednou probíraný. Jedná se o to, zda má být výkup povinný pro všechny, nebo zda tam, kde o to bude žádáno, má býti zachována robota.¹⁴⁶ Dále tu jde o způsob vypočítávání výše poplatků i o způsob jejich splácení. I když referent sám v další části své řeči hájil návrh komise a stavěl se proti robotě přece jen tím, že otázku postavil jako diskutabilní, přímo naznačil možnost útoku konservativním živlům. Reakce neopominula využít vhodné příležitosti. Ihned po skončení Brodzkého řeči jsou předkládány návrhy na uzákonění možnosti, aby rolníci sami volili způsob, který je pro ně příznivější a rozhodli, zda se chtějí vykoupit nebo setrvat při robotních povinnostech a příslušnou sumu si odpracovat v průběhu 10 let.¹⁴⁷ Bylo při tom proneseno mnoho krásných řečí o tom, jaké dalekosáhlé výhody bude mít možnost volby pro rolníky. Ani jeden z poslanců nemluvil o tom, že zde v první řadě jde o výhody pro šlechtice, pro statkáře. Bylo sice slavnostně prohlášeno, že „právo se stanoví ne pro vlastní výhody, ale pro výhody rolníků“,¹⁴⁸ že „přinucení všech rolníků k placení poplatků bylo vlastně cestou, jak je zbavit držby půdy“;¹⁴⁹ bylo promluveno o tom, jakou výhodou pro rolníka je, může-li odpracovat stanovené poplatky, protože sedlák nemá peníze, ale má času nazbyt.¹⁵⁰

Marně ukazovali příslušníci pokrokové skupiny na sněmu, že tu jde o otázku zásadní, že zachování roboty, byť i jen za účelem odpracování částky stanovené k výkupu se přičí zásadám svobody a volnosti jednotlivce. Bylo voláno, že „volnost není zbožím, aby se mohla vyměnit, zastavit nebo prodat, je vlastnictvím národa, pouze národ s ní může disponovat, může omezit vůli jednotlivců“,¹⁵¹ ale marně. Marnou se také ukázala snaha vyložit sněmu, že rolníci sami pro svou nedůvěru k novotám a lpění na starých pořádcích budou pomáhat zachování starého řádu. Zbytečné bylo vysvětlování, že nedůvěra k novotám je způsobována právě zneužíváním všech předpisů v Polsku vydávaných, k okrádání rolníků.¹⁵²

¹⁴⁶ Dyaryusz II., str. 443.

¹⁴⁷ Dyaryusz II., str. 445, 446.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ Dyaryusz II., str. 453.

¹⁵⁰ Dyaryusz II., str. 449.

¹⁵¹ Dyaryusz II., str. 447.

¹⁵² Dyaryusz II., str. 456.

Po bouřlivé diskusi rozhodla reakční většina malého kompletu o tom, že do textu zákona má být vložena zásada volného výběru mezi dvěma způsoby splácení částky, určené jako výkup z poddanských povinností. Rolník si má vybrat mezi možnostmi zaplatit částku v hotovosti nebo ji odpracovat robotnickou prací pro statkáře.¹⁵³ Nejhorší zastánci starých feudálních řádů vzali na sebe s lico-měrností již tolikráte osvědčenou, háv obhájců svobody sedláka. Poskytli mu blahovolně právo svobodně se rozhodnout, zda chce, nebo nechce pro ně nadále robotovat. Je sice pravda, že návrh zákona mluví o tom, že je to pouze na 10 let, na kteroužto dobu bylo stanoveno skončení výkupu z roboty. Doba 10 let je však dlouhá a statkáři dosáhli v daném okamžiku nejhlavnější věci. Sedláci budou dále pro ně robotovat, statkář bude mít i nadále v rukou možnost nakládat jejich prací. Dosavadní stav byl narušen jen tak nepatrně, jak to bylo za dané situace nevyhnutelně nutné.

Horší to bylo s projektem zákona. Cíl, za kterým byl vydáván, byl porušen přímo v hlavní zásadě. Návrh zákona byl rozhodnutím o možnosti volby mezi poplatkem a robotou podkopán ve svém základě.¹⁵⁴ Skutečný dosah zákona byl tímto zásahem opět omezen na menší počet rolníků. Představitelé pokrokových sil se snažili tedy alespoň o to, aby pro rolníky, kteří si zvolí setrvání při robotních povinnostech, bylo stanoveno zastavení možnosti používat občanských práv na dobu, po níž budou vykonávat robotu.¹⁵⁵ Chtěli tím odradit alespoň některé z polských rolníků od setrvání ve starých feudálních poměrech.

Po prvním úspěchu reakčních sil snaží se nyní i při dalším jednání získat pro sebe další výhody. Využívají k tomu hned projednávání dalších článků zákonné osnovy. Protichůdné názory se objevují při otázce, jakým způsobem má být vypočítán poplatek za výkup. Pro statkáře bylo nejvýhodnější, aby všechny povinnosti sedláků, které se v období rozkladu feudalismu rozrostly do obrovských poměrů, byly přepočítány na peníze.¹⁵⁶ Vyskytly se dokonce hlasy, žádající, aby při odevzdání poplatků za výkup byl zachován t. zv. osep¹⁵⁷ t. j. placení poplatků přímo v naturáliích — v obilí. Tato forma, typická právě pro feudální rozkládající se hospodářství ve všech zaostalých zemích, dávala možnost vyssát co největší množství nadvýrobků k prodeji na trhu.¹⁵⁸ Na její zneužívání k okrádání rolníků bylo několikrát poukázáno v projevech delegátů při sněmovních jednáních.¹⁵⁹

Příslušníkům pokrokového tábora šlo o to, aby dosáhli co nejmenšího spjetí poplatku za výkup se starými robotními povinnostmi. Žádají proto, aby poplatek byl vypočítán z výnosu jednotlivých statků, při čemž by podmínkou bylo,

¹⁵³ Dyaryusz II., str. 460.

¹⁵⁴ Dyaryusz II., str. 479.

¹⁵⁵ Dyaryusz II., str. 476—478, 479, formulováno v návrhu Szanieckého na dodatek projektu (viz Dyaryusz II., str. 485), který byl zamítnut.

¹⁵⁶ Dyaryusz II., str. 463.

¹⁵⁷ Dyaryusz II., str. 464.

¹⁵⁸ Ostrovičanov, Nástin ekonomiky str. 158.

¹⁵⁹ Dyaryusz II., str. 462.

že výše poplatků nesmí překročit výši dosavadních robotních povinností přepočtených na peníze.¹⁶⁰ I tento návrh je však reakční většinou malého kompletu zamítnut.¹⁶¹ Při konečném hlasování pak návrh 3. článku osnovy vůbec neprošel a článek byl vrácen komisi k přepracování.¹⁶²

Posice reakce v Polsku se zatím posilují. Přímé nebezpečí útoku carského vojska bylo oddáleno. V drobných potyčkách dosáhli Poláci určitých úspěchů a tyto drobné úspěchy stačí, aby byly vedeny nové útoky proti projektu zákona o rolnickém vlastnictví půdy. Novou příležitost dává projednávání článků osnovy stanovící podrobnější úpravu výkupních poplatků. Předmětem boje se stává otázka, kdy vlastně nabudou rolníci vlastnictví k pozemkům, které dosud drželi. Demokratické síly požadovaly, aby rolníci byli pokládáni za vlastníky půdy hned, protože vlastnictví se stává úplným tehdy, „jakmile byl smluven předmět i cena, třebaš nabyvatel nezaplatil ani groše, třebaš mu usedlost nebyla dosud vydána.“¹⁶³ Konservativním živlům naopak šlo o to, aby věc, jim tak nepříjemná a nebezpečná, jakou beze sporu rolnické neomezené vlastnictví k půdě bylo, byla co nejvíce oddálena. Proto tvrdí, že nenáleží přiznávat vlastnické právo těm rolníkům, kteří nezaplatili při nejmenším nějakou část stanovených poplatků.¹⁶⁴ A někteří z nich dokonce chtějí počkat s přiznáním vlastnického práva až do okamžiku, až bude zaplacen poplatek celý. Při této příležitosti se znovu do debaty vrací otázka, jak je to vlastně s vlastnickým právem rolníků. Vidíme, že to, kdož před několika málo dny zuřivě hájili právo rolníků svobodně se rozhodnout pro zachování robotních povinností, jsou nyní stejně zuřivými odpůrci toho, aby rolníkům bylo ihned přiznáno úplné vlastnické právo. V této souvislosti se objevují hned i jiné námitky proti osnově zákona, vyplývající ze změn předcházejících článků, jichž bylo v předešlém jednání dosaženo. Šlechtičtí poslanci přímo vyhrabují problémy, které by se mohly vyskytnout. Pod jejich starostí o přesnost textu zákona však jasně prohlédá snaha zdržet nebo úplně zadržet navrhovanou reformu.

Boj o osnovu zákona se táhne po dlouhé dny. Na řečnické tribuně se střídají řečníci pro i proti. Jsou vedeny dlouhé boje o každý výraz v navrhovaném textu zákona, poslanci se dohadují tvrdošíjně o tom, zda v textu zákona má být užito termínu „czynsz“ nebo „dóchod“,¹⁶⁵ dohadují se o každé procento, o které má být zvýšen nebo snížen poplatek stanovený k výkupu z roboty. Za účelem oddálení účinnosti předpisů zákona vystupují jednotliví konservativní poslanci jako nejpečlivější brusiči zákona, dávají pozor, aby text zákona nedával ani nejmenší možnost dvojího výkladu. Při tom jejich hlavním cílem je získat čas.

¹⁶⁰ Dyaryusz II., str. 485.

¹⁶¹ Dyaryusz II., str. 486.

¹⁶² Dyaryusz II., str. 492.

¹⁶³ Dyaryusz II., str. 477.

¹⁶⁴ Dyaryusz II., str. 474.

¹⁶⁵ Dyaryusz II., str. 472—484.

Stačí několik dalších vítězství polských vojsk v menších bitvách, které ukazují, že nebezpečí není tak strašné a oposice proti zákonu přechází k nové taktice boje. Vyvrcholením boje je sněmovní zasedání 18. dubna 1831, kdy dochází k novému generálnímu útoku proti osnově. Až do tohoto dne bylo po úmorné diskusi projednáno 11 z navržených 12 článků osnovy. Práce na osnově stojí před uzavřením. Za této situace přichází několik poslanců s návrhem, aby projev byl vzat z pořadu jednání malého kompletu a předložen ke schválení všem poslancům v obou jizbách. Úspěchy polských vojsk totiž postupně přilákaly do Varšavy všechny ty, kdož po grochovské bitvě město ze strachu opustili. Na půdě sněmovny dochází k ostrému boji. Na samou podstatu věci ukazuje vyčítavé tvrzení poslance Zwierkovského, že „když našim zbraním štěstí nepřálo, bylo více jednotnosti v našich sněmovnách. Dnes, kdy nepřítel je daleko, se přeme o slova.“¹⁶⁶ Jeho připomínky byly však marné, stejně tak, jako ty, které tvrdily, že návrhy na přeložení jednání mají za cíl likvidaci celé dosavadní činnosti sněmu a připomínají nešťastné liberum veto.¹⁶⁷ Při hlasování, ke kterému došlo po bouřlivé diskusi, zamítlo 88 hlasů proti 23 další projednávání osnovy zákona v malém kompletu a rozhodlo, aby další diskuse se odbyvala odděleně v obou jizbách sněmovny.¹⁶⁸

Tímto usnesením bylo vlastně rozhodnuto o osudu návrhu zákona o úpravě rolnických poměrů. 19. dubna se poslanecká sněmovna většinou hlasů usnesla, aby projednávání rolnické otázky bylo odloženo až na dobu následující po projednávání jiných dvou návrhů, které byly prohlášeny za naléhavější.¹⁶⁹ Je zřejmé, že sněm už nemá zájem na tom, zabývat se dokončením návrhu. Rolnická otázka je stále odsunována za osnovy sebemenšího významu. Jako krutá ironie vyznívá, když po rozhodnutí o odsunutí rolnické otázky je slavnostně přečítán dopis jednoho slavného šlechtice, v němž se zavazuje, že na svých soukromých statcích upraví rolnické poměry podle stejných zásad, jaké budou sněmem schváleny pro státní domény.¹⁷⁰ Agrární otázka se už nikdy na pořad sněmu nedostala.¹⁷¹

Reakce, představovaná konservativní šlechtou, v polském sněmu zvítězila; základní problém revoluce, rolnická otázka, stojí po dlouhém a namáhavém jednání tam, kde byla na počátku povstání.

¹⁶⁶ Dyaryusz II., str. 610.

¹⁶⁷ Dyaryusz II., str. 612.

¹⁶⁸ Dyaryusz II., str. 620.

¹⁶⁹ Dyaryusz II., str. 21.

¹⁷⁰ Dyaryusz II., str. 69.

¹⁷¹ Spazier, Geschichte des Aufstandes des Polnischen Volkes in Jahren 1830 und 1831, Stuttgart 1834, Tom II., str. 163.

¹⁷² Meloch, Sprawa włościańska, str. 133 a n.

IV.

Je samozřejmé, že takovéto projednávání rolnických problémů nepůsobilo příznivě na polské sedláky. Ukazovalo se jim stále jasněji, že povstání je věcí šlechty a šlechta že nemá chuti něco pro ně udělat. Když nepřinášelo pomoc dlouhé jednání na sněmu, začali rolníci hledat pomoc sami. Z řady míst dochází zprávy o tom, že rolníci odmítají vykonávat robotu. Dochází i k otevřeným vzpourám.¹⁷²

Ale nejhorší ranou pro polské povstání byla deserce z vojska, která nabývala stále větších rozměrů. Šlechtičtí osnovatelé proticarského odboje spoléhali ve svých plánech nejvíce právě na vojsko. A zde se ukázala největší jejich slabina.¹⁷³ Když v červnu 1831, pod vlivem zesíleného tlaku ruských sil a carského vítězství u Ostrolěky vyhlašuje polská revoluční vláda „pospolite ruszenie“ — všeobecnou mobilisaci sil národa proti útoku carismu, setkává se to u rolníků velmi často s odporem. V sandomiřském vojevodství se převážná většina rolníků odmítla dostavit a složit přísahu; v jiných vojevodstvích nebyla situace o mnoho lepší.¹⁷⁴

Proti tomuto masovému zjevu jsou vládní orgány bezmocné. Nespokojenosti rolníků využívá carská propaganda. Rozšiřují se záměrně zprávy o tom, že carská vláda chtěla dát rolníkům svobodu a polské povstání bylo právě výsledkem odporu šlechty proti této snaze.¹⁷⁵ Jako na potvrzení těchto zpráv nedokáže se revoluční vláda odhodlat ani k sebemenším činům. I když se snaží vyvolat rolnické povstání proti carismu v Litvě, nezmůže se na nic jiného, než na to, že vyzývá litevské statkáře, aby dobrovolně zrušili poddanství.¹⁷⁶

Omezené třídní zájmy polské šlechty vzaly revoluci její masovou základnu. Pokrokové živly se ukázaly ještě velmi slabými. 3. května 1831, v den výročí vydání slavné polské ústavy, zakládá se „Společnost přátel rolníků“, která si kladla za úkol, získat pro sedláky vlastnictví k půdě bez porušení soukromého (t. j. šlechtického) vlastnictví¹⁷⁷ a chtěla dobrovolnými sbírkami získat prostředky, hlavně půdu pro rolníky. Bylo samozřejmé, že takovéto filantropické snahy nemohly ani zdaleka uspokojit potřeby polského lidu.

Povstání, zbavené podpory rolnictva, pomalu dohasínalo. Polská šlechta držela pevně jeho otěže. Ještě 15. srpna se vzepjal lidový hněv k velké akci. Lidové povstání zachvátilo Varšavu. Síly konservativců byly připraveny. Vlastenecká společnost, vůdkyně pokrokových sil, připravena nebyla. Nedovedla využít revolučního rozmachu lidu k prosazení skutečně revolučních požadavků. 17. srpna se zmocnil vlády představitel aristokracie Krukowiecki;

¹⁷² Manusjevič, Očerki, str. 112.

¹⁷⁴ Inglot, Udzial chłopów, str. 78.

¹⁷⁵ Meloch, Sprawa włościańska, str. 136.

¹⁷⁶ Limanowski, Historia demokracji I., str. 236.

¹⁷⁷ Meloch, Sprawa włościańska, str. 155.

8. září 1831 vstoupila do Varšavy carská vojska. Povstání 1830—1831 bylo poraženo.

Boj polského národa proti polskému carismu za národní svobodu a nezávislost skončil porážkou, protože tu nebylo činitele, který by dokázal sjednotit všechny síly národa proti utlačovatelům Polska. Vůdcovství šlechty v povstání se ukázalo zhoubným pro boj lidu. „Polská demokracie byla nemožná bez zničení feudálních práv, bez rolnického hnutí, které měnilo nevolné sedláky ve svobodné vlastníky, moderní vlastníky.“¹⁷⁸ Šlechta, vedena svými úzkými sobeckými třídními zájmy, dosáhla toho, že tento cíl povstání nebyl uskutečněn. Její strach ze sociální revoluce, která pro ni mohla znamenat konec jejího panství, zbavil národní odboj největší síly. Proto se revoluce v Polsku v r. 1830—1831 nestala „ani revolucí národní, ani revolucí sociální nebo politickou; nezměnila nic na vnitřních poměrech lidu; byla revolucí konservativní.“¹⁷⁹ Přesto však význam polské revoluce ve světové historii je veliký. I když se Polsko a jeho revoluční hnutí ještě nedostalo přes hranice hnutí šlechtického,¹⁸⁰ přece jen obrátilo ostří svého boje přímo proti nejsilnějšímu představiteli tehdejší evropské reakce — proti ruskému carismu.

Proto byl tak obrovský ohlas polské revoluce ve světě. Proto všechny síly celého světa podávaly ruce polským revolucionářům. Revoluční boje r. 1830, jak ve Francii, tak v Polsku byly povzbuzující injekcí pro boj mladé buržoasie na celém světě. Pod jejich vlivem „po době malosti a ponížení najednou nová mládež pozvedla hlavu a šla docela jinak vzpřímena do života.“¹⁸¹ A zvláště u nás, v Čechách, v nejbližším sousedství revolučního Polska, polské revoluční hnutí „zapálilo českou inteligenci a na prvním místě mládež.“¹⁸² Nové síly mladé buržoasie uslyšely zaznít ideály rovnosti, volnosti a svobody právě tam, kde se to dalo nejméně očekávat, přímo pod nohama carského samoděržaví. „Lidové masy v Rusku a ve většině slovanských zemí spaly hlubokým spánkem... nebylo samostatných masových a demokratických hnutí.“¹⁸³ Ale revoluční duch se přece jen už ozývá. Národně osvobozené hnutí v Polsku přinášelo povzbuzení a síly těm, kdož ještě trpěli pod jhem feudálního absolutismu. Ukazovalo jim, že je možno úspěšně bojovat se starým světem, který byl pokládán za pevný a neporazitelný. Polská listopadová revoluce přinášela první červánky událostí, které se v r. 1848 rozhořely ve velký plamen.

¹⁷⁸ Marx, Reden über Polen in Brüssel, Gesamtausgabe, I. Abt. Bd. 6. str. 411.

¹⁷⁹ Engels, Reden über Polen in Brüssel, Gesamtausgabe I., Abt. Bd. 6, str. 413.

¹⁸⁰ Lenin, Vybrané spisy I., str. 688.

¹⁸¹ Nejedlý, Smetana IV., Praha 1951, str. 38.

¹⁸² Nejedlý, Smetana IV., str. 40.

¹⁸³ Lenin, Vybrané spisy I., str. 688.

NÁVRH ZÁKONA, PODANÝ KOMISÍ DŮCHODŮ A POKLADU

Uváživše, že rolníci statků tvořících veřejné nemovité vlastnictví, péčí předešlých vlád, byli postaveni na roveň rolníkům jiných osvěcených evropských zemí; zváživše dále, že v důsledku této péče tito rolníci se už z jedné části stali činžovníky, z druhé strany žádají shodně stejné dobrodíní a všichni žijí v naději, že postupem času se stanou úplnými vlastníky pozemků, které drží; zváživše konečně, že uskutečnění této jejich naděje, jakožto spravedlivý čin nejen povznese postavení této části národa, nejenom se přičiní o štěstí země, ale nadto zvýší její sílu a lesk, usnesli jsme a stanovíme:

- čl. 1. Všechny rolníky statků, tvořících veřejné nemovité vlastnictví, jest pokládati za dědičné držitele statků, jimi držených a užívaných.
- čl. 2. Aby toto udělení vlastnictví bylo spojeno s uspořádáním selkého hospodářství, jsou uvedení rolníci povinni podrobit se regulaci pozemků a to jak s ohledem na ohraničení samotné usedlosti, kde to bude třeba, tak s ohledem na jednotlivé díly i zaokrouhlení osad.
- čl. 3. Ze statků tímto předpisem odevzdaných dědičně rolníkům, bude placen poplatek, stanovený podle obecných zásad, který může být splácen podle zákonné úrokové míry.
- čl. 4. Stanovení poplatku a tím též úvolnění rolníků od vykonávání osobních povinností má být uskutečněno nejpozději v průběhu následujících 10 let, t. j. do r. 1841 včetně.
- čl. 5. Všechny služebnosti a povinnosti konané držiteli pozemků, tímto zákonem odevzdaných do dědictví, i oboustranné, pokud nejsou založeny na písemných dokumentech, se zastavují s výkonem tohoto zákona.
- čl. 6. Výkon tohoto zákona a právě tak předložení zásad pro ustanovení poplatků a provedení regulace vládě, ukládáme vládní komisi důchodů a pokladu.

NÁVRH ZÁKONA, PŘEDLOŽENÝ SEJMU SNĚMOVNÍMI
KOMISEMI 28. BŘEZNA 1831

Jizba senátorská i poselská, uváživše, že rolníci statků, tvořících veřejné nemovité vlastnictví, jsou nejvíce připraveni na úpravu podle vzorů zahraničních zemí díky dlouhé péči starších vlád a duchovenstva, jemuž část z nich někdy patřila; uváživše, že povinnosti, které je tížily, byly již zčásti zaměněny poplatky a všem byla dána naděje, že za stejný poplatek se stanou vlastníky jimi držených statků; uváživše, že revolucí svržená vláda usilovala v dřívějších

časech této naděje je nespravedlivě zbavit a tak v nich vzbudila znechucení; přesvědčení, že tato oběť jako akt spravedlnosti povznese v nich zájem o veřejné věci i ducha zemědělského podnikání a dále je přizpůsobí početné třídě pozemkových vlastníků; a konečně uváživše, že uskutečnění této úpravy na státních pozemcích, nejvíce k tomu způsobilých, je nejlepším způsobem k přechodu rolníků na soukromých statcích na odvádění peněžitých poplatků, usnesly a stanovily toto:

- čl. 1. Všechny rolníky statků, tvořících veřejné nemovité vlastnictví, jest pokládati za dědičné vlastníky statků jimi dosud držných s omezeními obsaženými v dalších člancích.
- čl. 2. Aby toto udělení vlastnictví bylo spojeno s uspořádáním selského hospodářství, mají se uvedení rolníci podrobit regulaci pozemků, a to jak s ohledem na ohraničení samotné usedlosti, kde toho bude třeba, tak s ohledem na jednotlivé podíly i na zaokrouhlení osad, při zachování, podle možnosti, nynějších držitelů při stejném množství a jakosti pozemků, jaké až dosud drží.
- čl. 3. Ze statků takto regulovaných a dědičně rolníkům odevzdaných bude vypočten pro každého držitele přiměřený poplatek, nejen tak, aby nepřesahoval jisté a čisté výnosy odevzdaného statku, ale aby fiskus při jeho vyhledávání nehledal zvýšení obecného zisku, který přinášel fisku nájem roboty držitelům ze statků rolníky držných, nýbrž se staral jen o ustálení odvodu obecné sumy. Nutnou zůstává revise důchodů dříve stanovených a kde by se ukázalo přetížení, tam činžovní poplatek může být zmenšen; k zvýšení poplatku nedojde nikde, vyjma případy, kdy činžovník bude mít v držení více pozemků než měl původně.
- čl. 4. Přiměřeně k stanovenému poplatku nebo výnosu pozemku bude označena hodnota každého vlastnictví v hotovosti násobením příjmu dvacíti a tuto hodnotu může držitel splatit a od dalšího placení se osvobodit buď vcelku nebo v ročních splátkách. Tato výplata se může uskutečnit pouze v kovových penězích, majících v zemi kurs a v okrouhlých částkách, ukončených dvěma nulami.
- čl. 5. Všechny služebnosti i závazky držitel pozemků tímto zákonem odevzdaných do vlastnictví, konané i oboustranné, pokud nejsou založeny na písemných dokumentech, se zastavují výkonem tohoto zákona. Výlučné propinační právo se vyhrazuje fisku.
- čl. 6. Stanovení poplatků a současně s tím uvolnění rolníka od konání osobních povinností započne v čase co nejkratším a bude skončeno nejpozději v následujících desíti letech, t. j. do roku 1841 včetně.
- čl. 7. Rząd Narodowy přikáže především generální prokuratuře, aby vlastnické právo odevzdané rolníkům spolu s podmínkami je vymezujícími zanesla do hypotečních knih každého pozemku, tvořícího veřejné nemovité vlastnictví.
- čl. 8. Pokud držitel pozemku nesplatí hotovost, kterou je za tento pozemek fisku dlužen, není možno bez souhlasu vlády dělit pozemek na menší části.
- čl. 9. Kromě pozemků rolnických, kterými má být takto naloženo, mají být podle určení vlády rozděleny i poplužní pozemky, buď jednotlivé vsi, buď královské statky na díly, zatížené poplatky podle skutečné hodnoty a odevzdány těm, kdož se o ně budou hlásit, přednostně obráncům země, vracejícím se z vojska. Vlastníkům těchto pozemků přísluší stejná práva na výkup a po výkupu, totiž dědičné vlastnictví jako vlastníkům držícím rolnické statky.
- čl. 10. Nakládání hotovostí získanou výkupem pozemků patří Sněmu.
- čl. 11. V panstvích takto upravených mají obce právo vzít na sebe právo výčepu, vyhrazené fisku a mají přednost v jeho vykonávání.
- čl. 12. Co nejrychlejší a nejslavnostnější vyhlášení tohoto zákona na státních pozemcích a vojsku jakož i vykonání tohoto zákona se svěřuje vládě.

Text otisklý v Dyaryusz Sejmu z r. 1830—31, vyd. M. Rostworowski, tom II., Krakow 1908, str. 315—317.

TEXT NÁVRHU ZÁKONA PODLE JEDNOTLIVÝCH ČLÁNKŮ
SCHVÁLENÝCH PŘI JEDNÁNÍ SEJMU OD 28. BŘEZNA
DO 14. DUBNA 1831

Jizba poselská a senátorská

v přesvědčení, že poměry rolníků, vykonávajících osobní povinnosti na statcích tvořících z jakéhokoliv titulu veřejné vlastnictví a zůstávajících pod správou nebo pod ochranou vládních úřadů, jsou na překážku růstu zemědělského podnikání a štěstí těchto rolníků; uváživše, že upevnění poněkud pochybného a popíraného vlastnického práva k pozemkům utvrdí v rolnících svazek s rodinnými sídly a upevní zájem o veřejné věci i o zemědělské podnikání; uváživše, že úcta k vlastnickému právu nedovoluje vztáhnout platnost tohoto předpisu i na soukromé statky a že snadnost nabytí vlastnictví k veřejným statkům povzbudí ostatní vlastníky půdy k dohodě s rolníky, opřené na zásadách slušnosti a veřejného dobra; uváživše nakonec, že takto bude bez porušení práv kohokoli dosažen cíl odevzdání vlastnictví té části národa, která je opravdovou jeho materiální silou — na návrh vlády a sněmovních komisí — usnesly se a stanoví toto:

- čl. 1. Všichni rolníci statků tvořících veřejné nemovité vlastnictví, jsoucích buď pod správou nebo ochranou vlády (var. vládních úřadů) se uznávají za dědičné vlastníky pozemků a budov, které nyní drží, s výhradou jakýchkoliv práv třetích osob a s omezeními obsaženými v dalších člancích.
- čl. 2. Aby toto udělení vlastnického práva bylo spojeno s uspořádáním selského hospodářství, mají se uvedení rolníci podrobit regulaci pozemků, a to jak s ohledem na ohrazení samotné usedlosti, kde to bude třeba, tak s ohledem na individuální díly i na zaokrouhlení osad, avšak za spravedlivou náhradu jak co do množství, tak co do hodnoty pozemků, které jsou v právním držení každého rolníka.
- čl. 3. Z pozemků takto regulovaných a tímto zákonem odevzdaných do vlastnictví bude vypočítán čistý výnos podle zásad, které budou stanoveny v duchu zlepšení existence rolníků a spíše zajištění a nezvětšování dosavadních důchodů. Vlády promyslí prostředky výdělku pro ty rolníky, kteří nebudou schopni splnit své povinnosti v penězích a budou se domáhat nahrazení poplatku odpracováním. Nařizena také zůstává revise poplatků dříve stanovených a tam, kde by se ukázalo přetížení v poměru k stanoveným zásadám, tam jest poplatky snížit.
- čl. 4. Výnos vypočítaný podle výše stanovených zásad, násoben dvacíti bude tvořit hotovost, představující hodnotu každé usedlosti; tuto hotovost, považovanou za ohodnocení nabytého vlastnictví, může vlastník splatit každého roku v kovových penězích, podle míry předepsané Towarzystwem kredytowym, najednou nebo po částech tak, aby zbývající hotovost končila nejméně jednou nulou. Jsou-li některé statky zastaveny Towarzystwu, je vláda povinna užít splátek na vyplacení pohledávky Towarzystwa.
- čl. 5. Dokud vlastník usedlosti nesplatí oceňovací hotovost, podléhá správní exekuci na splácení procent.
- čl. 6. Právo rubání dřeva, pastvy a jiná práva rolníky dosud vykonává na poplužních pozemcích i vzájemně, přestávají platit po oddělení pozemků a jejich regulaci při vstoupení v platnost tohoto zákona, pokud nejsou písemně prokázána. Právo výroby a výčepu nápojů se zachovává výlučně těm vlastníkům, kteří jej měli až dosud.

- čl. 7. Doba k uskutečnění tohoto zákona je stanovena na deset let od vyhlášení zákona. Dokud nebude ukončena celková regulace statku podle článku 2. a 3., dotud zůstávají v platnosti takové poměry rolníků, jaké jsou dosud, co do práv i povinností.
- čl. 8. Především ihned po vyhlášení tohoto zákona mají být všechny statky tvořící veřejné vlastnictví, jsoucí pod správou, ochranou nebo vrchním vlastnictvím vlády, které dosud nepodléhaly hypoteční regulaci, v nejkratším čase regulovány; a u pozemků podléhajících úpravě nebo již z nařízení Towarzystwa kredytowego regulovaných jest umístiti výhradu vlastnického práva rolníkům podle tohoto zákona. Úprava jednotlivých hypotek každé na zvláštní majetek bude prováděna v obvodních hypotečních kancelářích po doplnění předpisů podle čl. 2. a 3. tohoto zákona.
- čl. 9. Dokud držitel pozemku nesplatí hotovost, kterou je dlužen fisku, nemůže dojít k rozdělení pozemku na menší části bez souhlasu vládních úřadů.
- čl. 10. Nakládání hotovostí, pocházející z výkupu pozemků, pokud nebylo stanoveno čl. 4. tohoto zákona, náleží sněmu.
- čl. 11. K zajištění výkonu tohoto zákona bude vytvořen Komitet włościański, skládající se ze tří senátorů a šesti členů poselské jizby, jizbami zvolených, který bude řídit veškerou úpravu rolnických poměrů. Vláda určí také 3 členy tohoto komitétu. Ve vojevodstvích vyberou občanské rady po šesti občanech usedlých a užívajících občanských práv a vláda jmenuje po třech členech. Útraty regulace ponese z poloviny fiskus, z druhé poloviny rolníci tak, aby náklady v žádném případě nepřesáhly 2 % hotovosti.
- čl. 12. Co nejrychlejší a nejslavnostnější vyhlášení tohoto zákona na statecích spravovaných státem se ukládá vládě.

Text uveřejněn v Dyaryusz Sejmu z r. 1830—31, vyd. M. Rostworowski, tom II., Krakow 1908, str. XXI—XXIII.

ПОПЫТКИ ЗАКОНАДАТЕЛЬНОЙ РЕГУЛИРОВКИ ПОЛОЖЕНИЯ КРЕСТЬЯН ВО ВРЕМЯ ПОЛЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ 1830—1831 ГГ.

М. Долежал

В начале 19 ст. в Польше ясно намечается зарождение новых капиталистических отношений и не только в промышленности, но и в сельском хозяйстве. Одна часть польской буржуазии и часть дворянства, связанная своими интересами с буржуазией, начинает уделять внимание положению крестьян. Желая ускорить развитие капитализма в сельском хозяйстве и стремясь увеличить свои прибыли, эта часть буржуазии и дворянства выдвигает лозунг освобождения польского крестьянина от крепостной зависимости.

Во время польской революции 1830—1831 гг. начинается борьба за осуществление этого лозунга, так как борьба с царизмом вызывает необходимость привлечь боевые силы из числа польских народных масс. Вопрос освобождения крестьян и наделения их землей поступает на рассмотрение сейма. Однако соответствующий законопроект предусматривает только освобождение крестьян, поселенных на землях, являющихся собственностью государства.

Во время обсуждения этого законопроекта возникла острая борьба между правыми и левыми элементами. Законопроект обсуждался статья за статьей. Реакционные силы польского дворянства борются за каждое слово, за каждую формулировку и стараются, по возможности, ограничить сферу применения подготовляемого закона. В процессе обсуждения правым элементам удается добиться частичных успехов, свести предполагаемые реформы к минимуму; они даже добиваются того, что крестьянам предоставляется по свободному усмотрению воспользоваться или не воспользоваться выгодами закона и, таким образом, реакционные силы приобретают возможность оказывать давление на крестьянство.

В момент, когда кажется, что отвращена опасность победы царизма, польское дворянство добивается отсрочки обсуждения законопроекта, хотя он почти полностью был уже принят. Этот факт является новым свидетельством того, что дворянская, аристократическая революция 1830—1831 гг. не была заинтересована в действительном улучшении социального положения польского крестьянина. Крестьяне, поняв, что они не имеют возможности бороться за свои собственные

интересы, оставляют ряды революционных войск. Ослабленная польская армия терпит поражение и царские войска занимают Варшаву.

Польское крестьянство, в своем большинстве, остается в крепостной зависимости. Но несмотря на то, что польская революция 1830-1831 гг. потерпела поражение и, несмотря на то, что она не принесла освобождения крестьян, она все же была шагом вперед на пути к ликвидации феодализма и освобождения народных масс от феодальных оков.

DIE VERSUCHE UM DIE GESETZLICHE REGULIERUNG DER ACKERVERHÄLTNISSE IN DEM POLNISCHEN AUFSTAND VON 1830—1831

Miloslav Doležal

Von Anfang des 19. Jahrhunderts ist in Polen nicht nur in der Industrie, sondern auch in der Landwirtschaft ein klar sichtbares Durchdringen der neuen kapitalistischen Beziehungen bemerkbar. Ein Teil der Bourgeoisie und ein Teil des Adels, der mit der Bourgeoisie durch dieselben Interessen verbunden ist, beginnt sich mit der Frage der Stellung des Bauerntums zu beschäftigen. Im Interesse einer schnelleren Entwicklung des Kapitalismus in der Landwirtschaft und der Steigerung ihrer Gewinne verkünden sie die Losung der Befreiung der polnischen Bauern aus der leibeigenschaftlichen Abhängigkeit von den Feudalen.

In der polnischen Revolution 1830—31 beginnt der Kampf um die Verwirklichung dieser Losung, da der Kampf mit dem Zarismus die Notwendigkeit, Kampfkräfte aus den Reihen des polnischen Volkes zu gewinnen, mit sich bringt. Die Frage der Befreiung der Bauern und der Verteilung des Bodens zwischen sie, kommt auf die Tagesordnung des Landtages (Sejm). Der Entwurf ist natürlich nur auf die Bauern, die auf den Staatsdomänen ansäßig sind, beschränkt.

Während der Verhandlungen beginnt ein scharfer Kampf zwischen den rechts und links Orientierten. Im Landtag wird der Entwurf Artikel um Artikel durchgenommen. Die reaktionären Kräfte des polnischen Adels kämpfen um jeden Wort, um jede Formulation, und versuchen die Wirksamkeit des vorbereiteten Gesetzes so weit als möglich zu beschränken. Während der Verhandlungen gelingt es den rechts orientierten Kräften teilweise Erfolge zu erringen und die vorgeschlagenen Reformen auf ein Minimum herunterzudrücken; sie erzielen sogar, daß es den Bauern anbeisteht, ob sie die Wohltat des Gesetzes für sich benutzen wollen oder nicht und gewinnen so freie Hand, um auf die Bauern einen Druck ausüben zu können.

Im Augenblick, da es scheint, daß die größte Gefahr von Seiten des Zarismus beseitigt ist, erzielt der polnische Adel einen Aufschub der weiteren Verhandlungen über den Gesetzesentwurf, der schon beinahe in seinem ganzen Umfang genehmigt war. So ist von neuem erwiesen, daß die adelige, aristokratische Revolution in den Jahren 1830—31 keine Interessen an einer wirklichen Verbesserung der sozialen Stellung des polnischen Bauerntums hatte. Die Bauern, als sie erkannten, daß sie nicht für ihre eigenen Interessen kämpfen können,

verlassen die Reihe der revolutionären Armee. Das geschwächte polnische Heer ist besiegt und die Zarenarmee besetzt Warschau. Die polnische Bauernschaft verbleibt in ihrer großen Mehrheit in feudaler Abhängigkeit. Die polnische Revolution 1830—31 war trotz ihrer Niederlage und trotzdem sie die Befreiung der Bauern nicht verwirklichte, ein weiterer Schritt auf dem Wege zur Beseitigung des Feudalismus und zur Befreiung des Volkes aus den feudalen Fesseln.